

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

“ OSMANLI BEYLİĞİ’NİN KURULUŞU” KONUSU
ÇERÇEVESİNDE; ÖĞRENCİ, TARİH ÖĞRETMENİ VE
TARİHÇİLERİN TARİHTE NEDENSELLİK ANLAYIŞLARININ
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yasemin ER

Ankara- 2008

ÖNSÖZ

Hayat, insanoğlu için sürprizlerle, zorluklarla ve bilinmezlerle doludur. İyi sürprizlerle karşılaşmak keyiflidir. Zorluklarla karşı karşıya kalmak ve üstesinden gelmek kolay bir iş olmadığı gibi, yorucu ve yıpratıcıdır. Ama bu durumların içinde en kötüsü bilinmeyenlerle uğraşmaktır. Nedenini bilmediğimiz bir durumla karşılaşmak, bizi korkuya ve acizliğe sürükler. Nedenlerini bildiğimiz taktirde duruma hakimiz demektir. İnsan için nedenleri bilmek ne kadar önemli ise bilim dünyası içinde o kadar önemlidir. Hele baş rollerinde insan olan Tarih için nedenleri bilmek daha hayati bir önem taşır. Bu çalışmaya başlamadan önce, “nedenlerin” hayatımızdaki bu denli önemli rolünü fark etmemiştim. Bu çalışmayı inceleyenlerin dikkatini çekip, onlara bu konuda farkındalık yaratabilmek benim için mutluluk kaynağı olacaktır.

Bana bu konuyla ilgili çalışma fikrini veren, hiçbir hususta maddi ve manevi desteğini esirgemeyen; özverili, fedakar ve engin bilgi sahibi, tez danışmanım sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Bahri ATA’ya sonsuz teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunarım. Onun yardımı ve güler yüzü sayesinde bir çok zorluğu aştım. Araştırmaya katılan öğrencilere, öğretmenlere ve okul idarecilerine; Gazi Üniversitesi Tarih Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi hocalarıma, samimiyetleri ve güler yüzlerini benden esirgemedikleri için teşekkür ederim.

Bu günlere gelmemi sağlayan, ömrünü ailesinin mutluluğu ve başarısına adanmış, sevgili annem Yüksel ve babam Mustafa ER’e, bana verdikleri her türlü destek ve bitmez tükenmez sevgileri için çok teşekkür ederim. Bu tezin hazırlanması aşamasında, bana yardım eden; benim için yorulan sevgili kardeşlerim Ercan ve Cihan’a minnettarım. Evinin ve gönlünün kapılarını açan çok sevdiğim sevgili dayım Arif CANDEMİR ve ailesine, tezin her aşamasında yardımlarıyla ve fikirleriyle beni yalnız bırakmayan, bütün arkadaşlarıma benim yanımda oldukları, sevgi ve desteklerini esirgemedikleri için şükran borçluyum.

YASEMİN ER

ÖZET

“OSMANLI BEYLİĞİNİN KURULUŞU” KONUSU ÇERÇEVESİNDE;
ÖĞRENCİ TARİH ÖĞRETMENİ VE TARİHÇİLERİN TARİHTE
NEDENSELLİK ANLAYIŞLARININ İNCELENMESİ

ER, Yasemin
Yüksek Lisans, Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Bahri ATA
Şubat-2008

Bu çalışma Osmanlı Devleti’nin kuruluşu konusu çerçevesinde; öğrenci, tarih öğretmeni ve tarihçilerin, tarihte nedensellik anlayışlarının nasıl şekil aldığını, birbirlerine ne ölçüde benzer nedensellik ilişkisi kurduklarını, betimlemek amacıyla yapılmıştır.

Çalışmada “betimleyici araştırma” yöntemi kullanılmıştır. Veriler hem nitel, hem de nicel yöntemlerle elde edilmiştir. Sınırlandırılmış evren kullanılan bu çalışmada, nicel ve nitel yöntemin örneklemini 300 kişi oluşturmaktadır. Öğretmenlere, akademisyen tarihçilere ve öğrencilere aynı araştırma uygulanmıştır. Araştırma sonucunda özetle aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır:

1. Hem orta öğretim hem de ilköğretim öğrencilerinin, nedensellik zincirini kurmalarında, cinsiyetin belirleyici bir etkisinin ve öneminin olmamasına karşın, yaş farkının neden seçiminde belirleyici bir rolünün olduğu ortaya çıkmıştır.
2. Öğrencilerle öğretmenlerin nedensellik anlayışları benzer niteliktedir, bu iki grup dışında diğer grupların kendilerine has nedensellik ilişkileri kurduklarını ve bir birlerinden etkilenmedikleri görülmüştür.

Bu konuyla ilgili daha kapsamlı nitel bir çalışma yapılmasına ihtiyaç vardır. Düşüncelerin altında yatan asıl fikirler ve nedensellik ilişkisi bu yöntemle daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarılabilir.

ABSTRACT

WITHIN THE FRAME OF THE SUBJECT OF “FORMATION OF OTTOMAN EMPIRE” STUDY OF CAUSALITY IDEAS STUDENT, HISTORY TEACHER AND HISTORIANS IN HISTORY.

Er, Yasemin

Graduate- Master, Department of History Teaching

Adviser: Assist. Prof. Dr. Bahri ATA

December, 2007

This dissertation has been completed to depict how student's, history teacher's and historians' understanding of causality have been formed in history and how they have familiarized similar principles of causality within the frame of the subject of "Formation of Ottoman Empire".

In this thesis, "descriptive research" has been used. Data has been obtained by using both qualitative and quantitative methods. Limited universe used in this thesis is composed of 300 sampling students for quantitative and qualitative methods. The same research has been carried out for teachers, academic historians, and students. At the end of the research the following results have been achieved:

1- In terms of forming a chain of causation for the students who are in both secondary and primary education, it has been concluded that age difference among the students have a significant role although gender does not have an important impact on students' choices.

2- Both the students and the teachers have similar understandings of causality. Apart from these two groups, it has been observed that the other groups have formed particular causality relations and they have not been influenced by each other.

There is a need of doing a more comprehensive qualitative research on this subject because the real thoughts and causality relations which lie beneath these ideas can be revealed.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar	vi
ŞEKİLLER	viii
I. BÖLÜM: GİRİŞ	1
1. 1. Problem Durumu	1
1. 2. Amaçlar	4
1. 3. Alt Amaçlar	4
1. 4. Araştırmanın Önemi	4
1. 5. Sınırlılıklar	5
1. 6. Sayıtlar	5
1. 7. Tanımlar	6
II. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
2. 1. Nedenselliğin Bilimdeki Yeri	7
2. 2. Nedenselliğin Kavramsal Tanımı ve Felsefe Tarihinde Nedensellik	9
2. 3. Tarihte Nedensellik	11
2. 4. Tarih Öğretiminde Nedensellik	17
2. 5. GELİŞİM KURAMLARI VE NEDENSELLİK GELİŞİMİ	19
2. 5. 1. Bilişsel Gelişim	19
2. 5. 2. Ahlâk Gelişimi	25
2. 5. 3. Dil Gelişimi	27
2. 5. 4. Bireylerde Nedensellik Anlayışının Gelişmesi	28
2. 5. 4. 1. Gerçekçilikten Tarafsızlığa (Birinci Ön Nedensellik)	28
2. 5. 4. 2. Gerçekçilikten Karşılıklı İlişkiye (İkinci Ön Nedensellik)	30
2. 5. 4. 3. Gerçekçilikten Göreliliğe (Gerçek Nedensellik)	31
2. 6. BİLİMSEL TARİH KİTAPLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİNİN ELE ALINIŞI	33

2. 7. TARİH DERS KİTAPLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİNİN ELE ALINIŞI	39
2. 7. 1. İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Ders Kitaplarının Ele Alınışı	40
2. 7. 2. Lise 9. Sınıf Tarih-1 Ders Kitaplarının Ele Alınışı	41
2. 7. 3. Lise 10. Sınıf Tarih-2 Ders Kitaplarının Ele Alınışı	42
2. 7. 4. Lise 11. Sınıf Osmanlı Tarihi Dersi Ders Kitaplarının Ele Alınışı	44
2. 8. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	47
III. BÖLÜM: YÖNTEM	49
3.1. Araştırmanın Modeli	49
3. 2. Evren ve Örneklem	49
3. 3. Denekler	49
3. 4. Veri Toplama Tekniği	50
3. 5. Verilerin Analizi	50
IV. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUMLAR	51
4. 1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	51
4. 1. 1. İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerine Ait Bulgular	51
4. 1. 2. Orta Öğretim 10. Sınıf Öğrencilerine Ait Bulgular	57
4. 1. 3. Orta Öğretim 11. Sınıf Öğrencilerine Ait Bulgular	63
4. 2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	76
4. 3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	79
4. 4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	80
4. 5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	81
V. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER	83
KAYNAKLAR	87
EKLER	94
EK 1: ARAŞTIRMA İÇİN ALINAN İZİN BELGESİ	95
EK 2: UYGULANAN NEDENSELLİK FORMU	97

TABLOLAR

Tablo 4-1: 8. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Birinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	52
Tablo 4-2 : 8. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının İkinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	53
Tablo 4-3: 8. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Üçüncü Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	55
Tablo 4-4: 10. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Birinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	58
Tablo 4-5: 10. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının İkinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	60
Tablo 4-6: 10. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Üçüncü Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	61
Tablo 4-7: 11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Birinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	64
Tablo 4-8: 11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının İkinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	66
Tablo 4-9: 11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Üçüncü Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	68

Tablo 4-10: 8., 10. ve 11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Birinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine ve Sınıflarına Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	71
Tablo 4-11: 8., 10. ve 11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının İkinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine ve Sınıflarına Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	72
Tablo 4-12: 8., 10. Ve 11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Üçüncü Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine ve Sınıflarına Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları	73
Tablo 4-13: Bütün Katılımcıların Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının En Önemli Sebepleri Üzerene Olan Sıralamaları	74

ŞEKİLLER

Şekil 1: Kohlberg'in Ahlak Gelişim Kuramı	26
Şekil 2: 8. Sınıf Öğrencilerinin Neden Sıralaması	56
Şekil 3: 10. Sınıf Öğrencilerinin Neden Sıralaması	63
Şekil 4: 11. Sınıf Öğrencilerinin Neden Sıralaması	70

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1. 1. Problem Durumu

Bulunduğumuz zamanın özelliklerini; olayların nasıl ve ne zaman cereyan ettiğini, geliştiğini, insanlık tarihinin gelişimini, bu gelişme sürecinde hangi merhalelerin nasıl aşıldığını anlamak ve öğrenmek için başvurulan bilim dalı şüphesiz Tarih'tir. Tarih, geçmişteki olayları neden-sonuç ilişkisi içinde açıklayıp bugünü anlamamızı ve bu bilgilere dayanarak da gelecek için çıkarımlar yapmamızı sağlar.

Her bilim dalının bir metodu olduğu gibi tarihin de bir metodu vardır. Tarihi olaylar incelenirken olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisi bulunmaya çalışılır. Carr'ın da belirttiği gibi tarih incelemesi, nedenlerin incelenmesidir. Tarihçi durmadan “niçin” sorusunu sorar; cevap bulmayı umduğu sürece de durmaz (Carr, 1987:115).

Hangi olayların “neden” meydana geldiği araştırılır ve bu nedenler çoğu zaman birden fazladır. Tarihçiler karşılaştıkları birçok nedeni sıralarlar ve aralarından en güçlü nedeni belirleyip, nedenlerin nedeni olarak gösterirler. Ardı ardına sıralanan ve birbirine girişik olan bu nedenleri ortaya çıkarmak ve nedenlere açıklık getirmek çok önemlidir. Çünkü tarih, olmuş olayları, nedenler ve sonuçlar arasında bir bağ kurmadan yavan şekilde sıralamak ve ezberlemek/ ezberletmek değildir.

Tarih; yorum yapmak, değer yargısı oluşturmak, eleştirel düşünebilmek, yeni ufuklar açmak demektir. Nedensellik anlayışında, nedenlerin saptanması, yorumlanması, nedenler arasında ilişkiler kurulması ve sonuçlar hakkında çıkarımların ve açıklamanın yapılması esastır. Ünlü tarihçi E.H. Carr tarihte yorumun her zaman değer yargılarına bağlı olduğunu ve dolayısıyla olaydaki nedenlerin bilinmesi ve ona göre ilişkilerin belirlenmesinin, yani nedensellik

ilişkisinin, yoruma bağlı olduğunu vurgular. Nedensellik ilişkilerinin aranmasının ardında her zaman, dolaylı ya da dolaysız, değerlerin aranması vardır (Carr, 1987: 141-142).

Kişilerin sahip olduğu yorum gücü ve kabiliyeti, kişinin yaşına, olgunluk düzeyine, aldığı eğitime ve sahip olduğu ahlaki değerlerle paralellik gösterir. Oluşturduğu değerler sistemi de bu belirtilen sebeplere ve bunlara ek olarak, yaşadığı çevre ile doğrudan ilgidir.

Tarih dersi, bireylerin yorum kabiliyetlerinin ve değer sistemlerinin oluşmasına yardımcı olur. Bireylerin, yaşlarına ve zihinsel durumlarına göre değişiklik gösteren anlama ve yorumlama kabiliyetlerinin dikkate alınması durumu, tarih öğretimi sırasında da karşımıza çıkmaktadır.

İlköğretim kademesindeki öğrenciler ile orta öğretimdeki öğrencilerin konuları anlaması ve anlamlandırması ile olaylara bakış açısı ve nedensellik anlayışları arasında farklar vardır. Bu farkın sebebi de insan gelişiminin ve dolayısıyla zihinsel gelişimin yaş ile alakalı olarak basamak basamak yükselmesinden, zihinsel faaliyetlerin giderek artmasından kaynaklanmaktadır.

Tarihteki karmaşık nedenler örgüsünün özellikle siyasi tarih bahsinde daha da karmaşık bir hal aldığı görülmektedir. Bu sebepten ötürü, olayların nedenlerini açıklarken, çocukların mantığına ve psikolojisine uygun olarak verilmesi gerektiğini Ali Reşad Bey 1912’de dile getirmiştir.

Ayrıca Ali Reşad Bey bu konuyla ilgili şöyle bir örnek veriyor: Şarlman İmparatorluğu, Şarlman’ın oğlu Louis’nin elinde parçalandı ve dağıldı. Çünkü Şarlman cesur ve faaldi. Oğlu ise zayıf ve kararsızdı şeklinde anlatılabilir. Genel tarih dersine yeni başlamış biri için bu sebepler yeterlidir. Daha üst sınıflarda sebepleri başka türlü anlatılabilir (Akt. Dönmez ve Oruç, 2006: 49).

Osmanlı Tarihi okullarımızdaki tarih dersleri içerisinde en kapsamlı ele alınan konulardan bir tanesidir. Tarih derslerinin içeriğine bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin siyasi tarihinin daha geniş bir biçimde ele alındığı görülür. Siyasi nedenleri anlamakta güçlük çektikleri için bazı öğrenciler, tarih dersinden ve hatta daha özelleştirsek Osmanlı Tarihinden nefret etmiş ve bu dersi gereksiz görmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ve yükselmesinin ardında pek çok neden yatmaktadır. Öğrencilerin bu nedenleri anlayabilmeleri, anlamlandırabilmeleri ve yorumlayabilmeleri için, onların gelişim düzeylerine uygun bir metot geliştirilip uygulanması gerekmektedir. Çünkü, öğrencilerin zihinsel yapıları hangi düzeyde ise tarihi nedenleri o doğrultuda anlamlandırmaya çalışacaklardır.

Bu tez ile, Türkiye'de, öğrencilerin, tarih öğretmenlerinin ve tarihçilerin tarihteki nedensellik anlayışını bir tarihi olaydan hareketle ortaya koymak aralarındaki benzerlik ve farklılıkları tespit etmek amaçlanmaktadır. Diğer bir deyişle, öğrenciler, bir tarihi olaya ilişkin olarak öğretmenin anlattığı nedensellik zincirini mi kuruyor, yoksa kendi nedensellik ifadelerini mi kullanıyorlar? Aynı şekilde tarih öğretmenleri ile tarihi yazan tarihçilerin nedensellik anlayışları birbirine benzemekte midir? Öğrenci ile tarihçinin nedensellik anlayışları arasında nasıl bir ilişki vardır? Sorularına cevap bulmak amaçlanmaktadır.

Bu araştırmanın **problem cümlesi** şöyle ifade edilebilir: “Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu” konusu çerçevesinde; öğrenciler, tarih öğretmenleri ve tarihçilerin tarihte nedensellik anlayışları arasında anlamlı bir fark var mıdır? Bu fark hangi değişkenlere (yaş, cinsiyet) bağlıdır?

1. 2. Araştırmanın Amacı

Kişilerin zihin algılarının, yaşlarının, cinsiyetlerinin, eğitim ve kültür seviyelerinin, bir birinden farklı ya da benzer olmasının tarihteki nedensellik anlayışları üzerinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Osmanlı tarihinin en önemli konularından biri de Osmanlı Beyliği gibi küçük bir beyliğin kısa zamanda büyük bir devlet kurmasının açıklanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda “Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu” konusu çerçevesinde; öğrenci, tarih öğretmeni ve tarihçilerin tarihte nedensellik anlayışları incelenmiştir.

1. 3. Alt Amaçlar

1. Osmanlı Beyliği’nin kuruluşu konusu çerçevesinde öğrencilerin; yaşının ve cinsiyetinin nedensellik anlayışları üzerinde etkisi var mıdır?
2. Osmanlı Beyliği’nin kuruluşu konusu çerçevesinde, öğretmenlerin nedensellik anlayışları ile öğrencilerin nedensellik anlayışları birbirine benzer nitelikte midir?
3. Osmanlı Beyliği’nin kuruluşu konusu çerçevesinde tarihçiler nasıl bir tarihsel nedensellik ilişkisi kurmaktadır.
4. Osmanlı beyliğinin kuruluşu konusu çerçevesinde, öğretmenlerin nedensellik anlayışları ile tarihçilerin nedensellik anlayışları birbirine ne derece benzemektedir.
5. Osmanlı beyliğinin kuruluşu konusu çerçevesinde, öğrencilerin nedensellik anlayışları ile tarihçilerin nedensellik anlayışları birbirine ne derece benzemektedir.

1. 4. Araştırmanın Önemi

Bilim ve teknoloji çağını yaşadığımız bu günlerde, insana dair her ne varsa mercek altına alınmış ve insanların daha fazla ilerlemelerini sağlayacak metotlar araştırılmaya ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Önemli olan insan ve onun algılamayı yorumlama kabiliyetinin artırılmasıdır.

Demokratik toplumlarda bir vatandaş olarak bireylerin mantık ve zihin gücü doğrultusunda eğitilmeleri gerekmektedir. Seçim dönemlerinde doğru kararlar

alabilmeleri doğru nedensellik ilişkileri kurmaları gerekmektedir. Tarih dersleri de öğrencilerin eleştirel düşünme, sağlıklı neden-sonuç ilişkisi kurabilme becerilerini geliştirmelidir. Şimdiye kadar ülkemizde tarih eğitiminde neden-sonuç ilişkilerini kurma becerisinin geliştirilmesine yönelik bir tez yapılmamıştır.

Zihin eğitiminin ve gelişiminin sağlanmasındaki bir yol da: nedenler arasındaki ilişkiyi kurabilmek ve öteleme yapabilmektir. İşte bu nedenleri kavrama ve yorumlama işini tarih dersi üzerine almaktadır. Bu araştırma ile öğrencilerin, öğretmenlerin ve tarihçilerin nedensellik anlayışları mercek altına alınmaya çalışılmıştır. Sonuçlar doğrultusunda tarihteki nedenler, öğrencilerin anlayabildiği şekilde derslere, ders kitaplarına ve ders işleyiş tarzına yansyarak, öğrencilerin tarih dersini ve tarihin gerekleri olan bazı kavram ve olguları çok daha kolay anlayıp öğrenmesine yardımcı olacaktır.

1. 5. Sınırlılıklar

Bu araştırmada, nedensellik kavramının soyut bir kavram olmasından kaynaklanan sınırlılıklar mevcuttur. Nedenselliğin yoruma ve kişinin zihinsel yapısına bağlı olmasından ötürü araştırma, soyut olan zeka düzeyini ve yorum kabiliyetini sınırlar dahilinde ölçmeye çalışmıştır.

Araştırma 2007–2008 öğretim yılı ve Tokat’ın Zile ilçesindeki öğrencilerle ve okullarda görev alan tarih ve sosyal bilgiler öğretmenleriyle sınırlandırılmıştır.

Nedensellik araştırması, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu” ünitesiyle sınırlı tutulmuştur.

1. 6. Araştırmanın Sayıtları

Araştırmaya katılan okullar ve tarihçiler bunu gönüllü olarak yapmışlardır.

Araştırmada kullanılan ölçme aracındaki sorulara öğrenciler, tarih öğretmenleri ve tarihçiler samimi olarak cevap vermişlerdir.

1.7. Tanımlar

Olay: Tarihte veya günümüzde gerçekleşmiş ve gerçekleşmekte olan durum.

örn: 1. Dünya Savaşı, Lozan Antlaşması.

Olgu: Gerçek olan, gerçekleşmiş olan, diğer bir tanımla: Gözlenebilir ya da görgül (ampirik) işlemlerle kavranabilir olan ve kendine özgü bir örüntüsü bulunan olay. örn: Türkiye'nin başkenti Ankara'dır. Cumhuriyet 1923 yılında ilan edilmiştir.

1. Dünya Savaşının olması "olay"dır fakat 1. Dünya Savaşı kavramı "olgu"dur.

Tarih: Geçmişte yaşanan olayları; belgelere dayandırarak, yer, zaman ve neden- sonuç ilişkisi içinde inceleyen, toplum bilim dalıdır.

Tarihçi: Geçmişe dair bilgi, belge ve bulgularla çalışarak, geçmiş anlatmaya, günümüzü açıklamaya çalışır.

Kavram: Bir düşüncenin ya da nesnenin zihindeki soyut ve genel tasarımı.

Nedensellik: Neden ile etki (sonuç) arasındaki ilişki (bağlantı).

Nedensellik İlkesi: Nedenle sonuç arasındaki ilişkinin zorunlu olduğunu dile getiren yasa. Bu ilkeye göre her etkinin (nedenin) zorunlu olarak bir nedeni vardır.

Nedensellik Yasası: Her olayın bir nedeni olduğunu dile getiren yasa.

Öğrenci Merkezli Öğretim: Öğrencinin faal olduğu bir yöntemdir. Onların ilgi, istek, beceri ve ihtiyaçlarını dikkate alacak biçimde öğretim yaşantılarının düzenlenmesidir.

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. 1. Nedenselliğin Bilimdeki Yeri

Bilimde olgular tek tek incelenmez, birbirleriyle olan ilişkileri içinde incelenirler. Kendi başına hiçbir olgu veya nesnenin bilimsel bir önemi yoktur. Bilim bir birinden dağınık ve kopuk halde görünen olgular arasındaki ilişkileri izlemeye ve açıklamaya çalışır (Yıldırım, 1979: 130).

Bilim, bilinenlerden hareketle bilinmeyenlere ulaşmaya çalışır. Bu yüzden var olan her şeyin bir nedenin olduğunu, sebepsiz hiçbir şeyin olamayacağını aklın ve bilimsel yöntemlerin ışığında bulmaya çalışır. Bilim, olay ve olguları neden-sonuç ilişkisi kurarak açıklama görevini üstlenmiştir.

Sebebi bilinmeyen bir durum söz konusu ise bunun sebebi yoktur denemez (Işığışok, 1993:9). Hem bilimde hem de felsefe de sebepsiz bir var oluş kabul edilemez.

Bir olguyu her zaman neden veya her zaman sonuç olarak nitelendirmek doğru bir tutum ve inanış değildir. A, B ve C olgularını ele alalım. A olgusu B olgusunun sebebi; C olgusu da A olgusunun sebebi olsun. Burada A olgusu B'nin sebebi iken diğer taraftan da C olgusunun sonucu durumundadır. Yani bu durumda A hem bir sebep hem de bir sonuçtur denebilir. Bu örnekler daha da somutlaştırılabilir ve gündelik hayattan örneklerle ispatlanabilir.

Her olayın oluşmasını sağlayan nedenlerden başka, olayın sonunda ortaya çıkan bir ya da birkaç sonucu vardır. Sonuçlar, nedenlerle ilişkilidir. Sebep varsa sonuç da vardır. Ortaya çıkan sonuçlar, başka bir olayın nedenini oluşturabilir. Bu yeni durumda olayın sonucu, başka bir olayın nedeni olur. Bu bir döngüdür, bu nedenler ve sonuçlar zincirine, neden-sonuç ilişkisi ya da nedensellik denmektedir.

Nedensellik ilişkisi genel bir durumdur. Bütün bilim dalları için, bahsedilen temel nedensellik kuralı geçerlidir. Fen bilimlerinin, doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin kendilerine has nedensellik ilişkisi ve anlayışı vardır. Fen bilimlerinde; aynı şartlar altında, aynı nedenler aynı sonuçları doğurabilir. Nedenler ve sonuçlar, fen bilimcileri tarafından, onların istediği yönde değiştirilerek, farklı sonuçlara ulaşabilirler. Bu fen bilimlerinin kendi yapısı ve özelliğinden kaynaklanır. Fen bilimlerinde olaylar tekrar ettirilebilir, gözlemlenebilir ve zaman zaman kontrol altına alınabilir. Bunun sonucunda, fen bilimleri için “genel” bir neden-sonuç ilişkisi vardır denilebilir. Fen bilimlerinde genel kavramı, zaman üstü ve genel-geçerlidir (Özlem, 2003: 132).

Fakat bu, sosyal bilimler açısından mümkün değildir. Sosyal bilimlerde olaylar, tekrar ettirilemez, gözlenemez ve bilim adamı tarafından kontrol altına alınarak, olayın seyri değiştirilemez. Aynı nedenler, aynı şartlar altında aynı sonucu veremeyebilir. Çünkü sosyal bilimlerde belirleyici ve etkili olan varlık insan ve zamandır. Zaman ilerledikçe insan da değişir. Oluşan şartlar da değişir. Böylece neden-sonuç ilişkisi de değişir.

Sosyal bilimlerde, genellemelerden kaçınılır ama bu tamamıyla sosyal bilimlerde genelleme yoktur anlamını taşımaz. Fay’a göre; “genel”, o döneme has, onun düzeneği içinde ve bir defalıktır. Yani tarihsel bakımdan sınırlandırılmıştır (Fay, 2005: 185). Bu da fen biliminde ve sosyal bilimde nedensellik anlayışının, birbirinden farklı olduğunu gösterir.

Sosyal bilimlerde nedenler daha karmaşık bir düzendedir. Bu, tarih bilimine indirgendiği zaman ise mutlak doğruyu ve mutlak nedeni bulmak pek de mümkün görülmemektedir. Çünkü, tarih geçmişte yaşanan olayları inceler ve bu olayları aydınlatmaya çalışır. Bu olaylar ise, insan davranışlarının ürünüdür. Geçmişte yaşamış olan bireyin gerçek niyetini ve düşüncesini bulmak mümkün değildir.

Tarihçi elinde olan belgelere ve somut delillere bakarak neden-sonuç ilişkisi kuramaya çalışır. İşte bu nedenden ötürü gerçek nedeni bulamak tarih bilimi açısından pek mümkün görülmemektedir.

Sosyal bilimlerin ve fen bilimlerinin birbirinden farklı olması ve nedensellik anlayışlarının da farklılık göstermesinin altında yatan en büyük sebeplerden bir tanesi, iki biliminde ilgi alanının başka olmasından kaynaklanır. Sosyal bilimlerin ilgi alanı insan, fen bilimlerinin ise nesnedir.

2. 2. Nedenselliğin Kavramsal Tanımı ve Felsefe Tarihinde Nedensellik

Bir olayın ya da bir durumun oluşmasına sebep olan bazı etkenler vardır. Bu etkenlerinde bir etkeni, sebebi vardır. Ya da başka bir ifadeyle neden (sebebi); bir şeyin var olmasının, var olmasına bağlı olduğu şeydir (Birgül, 2003: 6).

Neden kavramı, gerek günlük hayatta gerek de felsefi ve bilimsel alanda çok sık kullandığımız bir kavramdır. Olay, olgu ve süreçler arasında bağ kurmamıza yarayan, düşünsel etkinliğimizin temelinde bulunan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Özçınar, 1997: 1).

Neden ve Nedensellik kavramları, bilim adamları tarafından felsefi bir bakış açısıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kavramlar felsefinin konusu içinde yer aldığı için araştırmak ve kesin sınırlarını çizmek oldukça güçtür.

Nedensellik kavramı neden ile sonuç arasındaki bağıntıyı belirler ve vurgular. Bu bağıntı felsefe ve bilimde “nedensellik ilkesi” olarak adlandırılır. Bu ilkeye göre her olayın bir nedeni ve sonucu vardır. Nedenlerin ve sonuçların bilinmesi olayın anlaşılması demektir. Bir olayı anlayabilmek için o olayın nedenlerinin ve sonuçlarının iyi anlaşılması gerekmektedir.

Neden ve nedenselliğin düşünülmesi ve kavram olarak ortaya çıkması Aristo'ya kadar uzanmaktadır. Aristo, neden ile sonuç arasında gerekli bir ilişki olduğunu ve nedensiz bir sonucun olamayacağını savunmuştur (Gürsakal, 1986: 138).

O'na göre belirli bir şeyi veya olayı bilmek veya anlamak için onun muhtemel bütün sebepleri bilinmek zorundadır. Aristo bir olayın sebebini dört esasa bağlar.

1. *Maddi Sebep* (bir şeyin yapıldığı madde),
2. *Suri Sebep* (bir şeyin tanımında ifade edilen iç doğası, formu),
3. *Fail Sebep* (değişimin sebebidir, değişim için gerekli olan enerji ya da hareket ettirici güç),
4. *Gaye Sebep* (hareketin kendisine yöneldiği gaye, maksat veya amaç).

Bunların anlaşılması için şu örnek verilmiştir: süsleme maksadıyla (4), heykeltıraş (3) tarafından yapılmış, mermerden (2), bir heykel(1) (Çaksu, 2002: 56-57). Buradaki örnekte Aristo'nun ortaya koyduğu bu dört sebep –ki buna dört hal yasası da denilmektedir- örnekte açıklanmaya çalışılmıştır. Aristo'nun bu dört sebebi önemlidir. Çünkü ondan sonra gelen filozoflar Aristo'nun bu düşüncesinden etkilenmişlerdir. Nedensellik ilkelerini buna göre açıklamaya çalışmışlardır.

Farabi, değişen dünyada her varlığın bir nedeni ve bu nedenin başka bir eserin nedeni olduğunu ileri sürmüştür (Ülken, 1967: 311).

İbn Haldun'a göre olacak her şeyin bir sebebi vardır ve bunun istisnası yoktur. O'na göre şans diye bir şey de yoktur. Gizli saklı sebeplerin sonucunda ortaya çıkan fırsattır (Çaksu, 2002: 60).

Hegel' göre ise sebebin içinde, sonucun içinde olmayan bir şey yoktur. Aynı şekilde tersi de mümkündür. Neden ve sonuç birbirine geçmiş haldedir. Sebep bir sonucu bulunduğu sürece sebeptir. Tek başına bir olgu bir şey ifade etmez. Aynı şekilde sonuç da bir sebebi olduğu sürece sonuçtur. Sebep ve sonuç bu şekilde birbirlerini işaret ve ima ederler. Böylece bu iki kavram mantıken birbirinden ayrılmaz (Çaksu, 2002: 63).

Francis Bacon' göre, gerçekten bilmek, nedenleri bilmektedir. Fransız düşünürü Descartes ile İngiliz düşünürü Hobbes, bütün olup bitenler nedenselliğin

zorunlu düzeni içindedirler diyerek nedenselliği açıklamaya çalışmışlardır (Hançerlioğlu, 1979: 294).

Nedensellik ve nedensellik ilkesi daha çok felsefenin araştırma konusu olmuştur. Gerek sosyal bilimlere gerek de fen bilimlerine ait nedensellik anlayışı filozoflar tarafından belirlenmeye çalışılmıştır. Fakat her bilim dalının kendine has sistematigi ve kuralları olduğu için nedensellik ilkeleri de bilimlerin kendi iç dinamiği çerçevesinde şekil almıştır.

Genel olarak nedensellik ve nedensellik ilkesi üzerinde durulmuştur. Nedenselliğin ne olduğu ve bilim adamları arasındaki bakış açıları ve farklı tanımları verilerek, nedenselliğin genel hatları çizilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın konusu çerçevesinde, tarih biliminde nedenselliğin nasıl bir anlam taşıdığı, kendi içindeki nedensellik kuralları ayrı bir başlık altında açıklanmaya çalışılacaktır.

2. 3. Tarihte Nedensellik

Tarihte nedenselliğe değinmeden önce tarihin tanımının ve kendi iç yapısının açıklanması gerekmektedir. Tarih nedir? Sorusuna verilebilecek tek bir cevap yoktur. Tarihin tanımı üzerine gerek tarihçiler gerek filozoflar değişik açıklamalarda bulunmuşlardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Togan (1985: 2), “ içtimai bünyenin azası olmak itibariyle insanlığın fiil ve fikirlerinin inkişafını takip eden bilgiler”,

Öztürk (1999: 3), “insan topluluklarının geçmişte meydana getirdikleri olayları yer ve zaman göstererek sebep-sonuç prensibi dahilinde anlatan bilim”

Memiş (1989: 9), “insanoğlunun geçmişte meydana getirmiş olduğu olayları, zaman ve mekân çerçevesi içinde, yazılı belgelere dayandırarak anlatan ve geleceğe ışık tutan bilim”

Ranke, “tarih hakikatte meydana gelmiş olaylarla ilgilidir”

Collingwood, “bütün tarih düşüncenin tarihidir”

Toynbee, “tarih insanın tabiatında ve kaderinde anlam aramadır” (Akt. Acun, 2006: 110).

Febre, “geçmiş ve bugünün incelenmesi, bir bakıma bugünün açıklanmasıdır” (Akt. Kütükoğlu, 1997: 2).

Tarihçilerin, tarihin tanımına ilişkin görüşlerindeki ortak nokta, insan etkeni ve neden-sonuç ilişkisidir. Bütün tanımlar, insan eyleminin etkisinden bahseder. Tarihin metodu olarak da neden-sonuç ilişkisine işaret edilir. Tarihin araştırma metodlarından biri olan neden-sonuç ilişkisi, tarihte önemli bir yere sahiptir.

Tarihte kendilerinden hareket edilen nokta sonuçlardır ve nedensellik süreci sonuçlardan nedenlere doğru işler (Tekeli, 1998: 36). Doğa bilimlerinde ise nedensellik süreci nedenlerden başlayıp sonuçlara doğrudur. Doğa bilimleri ve tarih arasındaki nedensellik sürecinin işleyiş yönü bu şekilde farklılık gösterir.

Tarih biliminin tek amacı geçmişi anlatmak değildir, aynı zamanda geçmişi açıklamaktır. Tarihi olayları yavan bir şekilde anlatmak ya da bağlantısız bir şekilde kronolojik düzende sunmak, ideolojik fikirlere göre yapılandırmak ve bunu da kabul ettirmek, bilime ve onun kurallarına da aykırıdır. İnsanlar her şeyi eleştirir, araştırır ve sonunda da bir açıklama isterler. Tarih için de bu kurallar ziyadesiyle geçerlidir.

Rousseau (1967: 255)’nın da belirttiği gibi sebebi meçhul kalan hadiselerin, tarihinin öğrenilmesinin kişiye ne gibi bir faydası olabilir? Hakiki sebebinin bilinmediği bir hadise, bireye ne gibi dersler verebilir? Rousseau, tarihteki nedenlerin önemine işaret eder ve “nedenleri bilmek, gerçekleri bilmek ve anlamaktır” çıkarımını yapmamızı sağlar.

Tarih tanımı gereği insan hayatının, özellikle toplum hayatının dinamiğidir. Toplum olaylarının her biri ise tek oldukları halde, hem çok nedenli, hem de sosyal

değişime de yol açan çok sonuçlu olaylardır (Arda, 1996: 268). Sonuçlar, bir birinden farklı, bağımsız konuları, olayları ya da durumları etkiler niteliktedir. Bu birbirinden bağımsız olaylar ve durumlar bazı noktalarda birleşir, bazı noktalarda ayrılırlar.

Örneğin Kurtuluş Savaşı'nın başlamasının tek bir nedeni yoktur. Osmanlı Devleti'nin sorunlarından ve bunalımından kaynaklanan nedenler, bizzat itilaf devletlerince uygulanmak istenen şartların nedenleri, Anadolu insanının işgal altında olması ve bunun doğurduğu olumsuz sonuçların nedenleri. Buradaki örnekten de anlaşılacağı üzere tarih olaylarda birden fazla ve karmaşık nedenler yumağı vardır. Bu çok ve karmaşık nedenleri tek ve mutlak nedene indirgemeye çalışmak, affedilmez tarihi bir hata olur.

Sebeplerin sınırsız ve karmaşık olması gibi tarihsel olayların sonuçları da karmaşıktır. Tarihsel bir olay sonunda ortaya çıkan sonuçlar tek bir konu ile ya da tek bir olay ile ilgili olmamaktadır. Örneğin İstanbul'un fethedilmesi sonucu, hem Türk-İslam medeniyetini hem de Batı medeniyetini derinden etkilemiştir. Fethin siyasi sonuçlarının yanı sıra, ekonomik, sosyal ve askeri sonuçları da vardır. Örnekten de anlaşılacağı üzere sonuçlar da tek bir konuyla ilgili olmamaktadır.

Bu duruma bakılarak, tarihin birbirine neden olan olaylar zinciri şeklinde oluşmadığını, tarihin, sınırsız karışık sebepler örgüsü olduğunu söylemek ve kabul etmek doğru bir çıkarım olacaktır (Woodcock, 1997: 6).

Şimdiye kadar, tarihte neden-sonuç ilişkisinin nasıl bir mahiyet aldığı, neden ve sonuç arasında nasıl bir ilişkinin olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Tarihte olaylar tektir. Fakat nedenleri ve sonuçları bulmak, olayları aydınlatmak ve sonuçlardan gelecek kuşakları haberdar etmek tarihçinin işidir. Tarihin bu karmaşık yapısı içinde tarihçiye çok büyük sorumluluklar düşmektedir.

Tarihin yapısına, kurallarına ve nedensellik ilişkisine, tarihçilerin çok iyi hakim olması gerekmektedir. Bu konunun iyi anlaşılması için tarih-tarihçi ilişkisine yer verilmiştir.

Önceden de bahsedildiği üzere, tarihin konusu arasında “insan ve insan eylemleri” büyük yer kaplar. Konu, insan ve onun eylemleri olunca, eylemlerin altında yatan asıl sebepleri bulmak güçleşir.

Collingwood, tarihin nesnesi olan “tarihsel olaylar”ın aslında “eylem”le aynı anlamı ifade ettiğini vurgular. Tarihsel olayları meydana getiren insan eylemlerinin iki yönlü olduğunu, bu yönünün iç kısmını “düşünce”, dış kısmını ise “davranış”ın oluşturduğunu ifade eder. Olayın iç kısmını oluşturan düşünce, olayın tohumudur (Akt. Bravo, 1999: 13).

Tarihçi, burada olayın her iki yönüyle de ilgilenmek zorundadır. Eylem, önce zihinde canlanır, kişinin amaçlarına ve zihin yeteneklerine göre şekil alır. Bu, bir olayın asıl nedeninin şekillendiği yerdir. Daha sonra, düşünce davranışa dönüştürülür ve eylem gerçekleşir. Davranış, nedenin görünen kısmıdır. Tarihçi, sadece görünen nedenle ilgilenemez. Tarihçi ile doğa bilimci arasındaki farklardan bir diğeri de budur.

Doğa bilimlerinde olayın “iç” nedeni yoktur. İşte bu sebepten tarihçinin nedensellik ilişkisini belirlemesi karmaşık ve zordur. Tarihçi, dönemin şartlarını göz önüne alarak ve eylemi gerçekleştiren kişinin yerine kendini koyarak nedensellik ilişkisi kuramaya çalışır.

Tarihçi görünen nedenlerin içine sızar ve iç nedeni bulmaya çalışır. Collingwood’un da dediği gibi (1990: 215), tarihçi ne olup bittiğini bilince, neden olup bittiğini zaten bilir. Nedenlerin bilinmesi olayların aydınlatılmasında birinci merhaledir. Toplumlara yanıltmamak ve tarihi gerçekleri saptırmamak için tarihte nedenlerin belirlenmesi hususunda titiz davranılmalı ve konu üzerine derinlemesine araştırılma yapılmalıdır.

Günün şartlarının ve olayın cereyan ettiği kültürün özelliklerinin doğru olarak bilinmesi de, doğru nedensellik ilişkisinin kurulması açısından önemlidir. Aksi takdirde, olaylar gerçek nedenlerinden sapıp, gerçek dışı olarak temellendirilebilir. Ulu önder Atatürk de bu noktaya işaret etmiş ve şu önemli sözü söylemiştir: “Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanı şaşırtacak bir mahiyet alır” (Akt. Gönen, 2002: 15).

Buradan da anlaşıldığı gibi, tarih yazımında önemli olan, olayları günün şartlarına göre değerlendirilme gerekliliğidir. Bu gereklilik nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde de karşımıza çıkmaktadır.

Diğer tarihçiler gibi, Mustafa Kemal de tarih yazımında izlenecek yolları açıkça belirtmiştir. O’na göre; tarihi gerçekler belgelere dayandırılmalı, belgeler ışığında tarihçi kendi inisiyatifi kullanarak ve bilgisini katarak tarihi olaya ilişkin yorum yapmalıdır (Uzunçarşılı, 1938: 367–371). Açık bir dille ifade etmese de Mustafa Kemal de tarihte nedenlerin açıklanmasında, tarihçinin yorum gücünün önemli olduğunu vurgulamıştır.

18. yy. da çağdaş tarihçiliğin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren, tarihçiler tarihi olayları irdelemeye, olayların nedenlerini ve sonuçlarını araştırmaya, açıklamaya ve tartışmaya başlamamışlardır. Daha sonra, tek bir olayın birden fazla ve birinden bağımsız nedenler örgüsüne sahip olduğunu ve hepsinin de kendine has başka nedenlerinin olduğunu görmüşlerdir.

Bunları anlamak ve açıklamakla yükümlü olan tarihçiler de tarihe has nedensellik zincirini kurmakla ve kurallarını ortaya çıkarmakla meşgul olmuşlardır. İki yüz yıl boyunca tarihteki nedensellik anlayışına akılcı ve eleştirel düşüncüyü geliştirici bir yön ve görev yükleyene kadar tarihçiler arasında tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların başında, “tarihte rastlantı”nın yerinin olup olmadığıdır. Nedensellik ilişkisi üzerinde rastlantının etkisini rastlantı, şans ve talihsizlik kavramlarının tarihte yerinin varlığı uzun yıllarca tartışılmıştır. Marx, belli ölçülerde

rastlantısallığa yer vermiştir. O rastlantı ve zorunluluğu birbirini gerektiren unsurlar olarak görmüştür (Akt. Barutca, 2000: 39).

Örneğin bir savaş sırasında rüzgârın varlığı, esiş yönü veya bir ağacın varlığı gibi, araştırmacının ve tarihçinin göz ardı ettiği sebeplere, tarihçiler rastlantı, talih gibi isimler vermiştir. Hâlbuki bu sebepler nedensellik zinciri ilişkisi içinde ele alınmalıdır. Ama tarihçiler arasında ortak kanı olarak, rastlantının tarihin işleyiş sürecini hızlandırdığı veya yavaşlattığı yönündedir (Çubukçu, 1998: 235).

Tarihi anlayabilmek, kavrayabilmek ve açıklayabilmek için tarihteki nedensellik zincirini çok iyi kurmak gerekmektedir. Çünkü Carr'a göre (1987: 115), tarih incelemesi, nedenlerin incelemesidir. Nedenlerin incelenmesinde de dolaylı olarak değer yargılarının incelenmesi vardır. Nedensellik ilişkisini oluştururken tarihçinin değer yargılarının ve yorumunun vazgeçilmez bir yere sahip olduğu gerçeği tarihin nesnel bir bilim olmadığı tartışmalarını ortaya çıkarmıştır (Tosh, 1997: 138). Tarihçi yorum yaparken belgelere ve sonuçlara bakar. Bu sebeple tarihi, tamamen öznel bir bilim olarak görmek hata olur.

Tarihi verilerin tarihçi tarafından yorumlanması ve yapılandırılması, yorumlayıcı, yani subjektif bir tarihçilik sunarken, diğer taraftan olayların gerçek ilişkilerini keşfetmek yani objektif tarih yapmak için de kullanılır.

Önceki ve sonraki olaylarla nedensellik ilişkilerinin kurulduğu yapı, tarihçiyi objektifliğe yakınlaştırır (Acun, 2006: 120). Bu, nedensellik ilişkisi kurarken, kişinin değer yargılarından başlayıp, gerçeğe doğru gidiş sürecini ortaya koyar. Tarihte nedenselliğin yerini ve işleyiş sürecini şu şekilde özetleye biliriz:

- Tarihi olayların açıklanmasında ve gerçeklerin anlaşılmasında; belgelere dayalı olarak neden-sonuç ilişkisinin kurulması hayati bir öneme sahiptir.

- Nedensellik ilişkisini belirleyen tarihçinin, nedenlerin belirlenmesinde kendi yorumunu kattığı ve yorumsuz bir nedensellik ilişkisinin kabul edilemez olduğu bir gerçektir.
- Tarihi olayları meydana getiren iç ve dış eylemlerin iyi bir şekilde tarihçi tarafından belirlenmesi ve tarihçinin bu eylemlerle etkileşime girmesi, nedenlerin aranmasında ve değerlendirilmesinde önemlidir.
- Tarihi nedensellik ilişkisi kurarken, o günün şartları iyi bilinmeli ve değerlendirilmeli. Aksi takdirde yanlış nedensellik ilişkisi kurularak, gerçekler değişime uğrayabilir.

2. 4. Tarih Öğretiminde Nedensellik

Öğrenciler soyut kavram ve olguları anlamakta güçlük çekmektedirler, durum böyle olunca da tarihi ve tarih dersini anlamakta zorlanmışlar ve tarihi her zaman ezberlenmek zorunda olunan olaylar, rakamlar ve kişiler zinciri olarak görmüşlerdir.

Tarihteki neden-sonuç ilişkisinin karmaşık olduğunu, bunu kavrayabilmek için etkin bir şekilde zihinsel faaliyetlerin devreye sokulmasının gerektiğini ve dil becerilerinin geliştirilmesi zorunluluğu uzmanlar tarafından bilinmektedir. Bu doğrultuda tarih dersi için program değişikliklerine gidilmiştir. Fakat yapılan değişiklikler tam anlamıyla öğrencilerin zihinsel gelişim düzeyine ve zihinsel-dil faaliyetlerinin geliştirilmesi amacına hizmet etmemektedir.

Sebeplerin ve sonuçlarının anlaşılamaması, doğru nedensellik zincirinin kurulamaması ve geliştirilememesi, tarihi olayların öneminin de anlaşılmamasına neden olmaktadır. Tarih biliminin üzerine aldığı görevlerden birisi olan “geçmiş öğretmek, ders çıkartmak, bugünü anlatmak, anlamlandırmak ve “geleceğe ışık tutmak” işini başaramamasına da sebep olmaktadır.

Yurt dışında yapılan araştırmalara göre öğrenciler, neden-sonuç ilişkisini kurarken ve anlatırken zorluk çekmektedir. Çoğu öğrenci tarih kitapları ve sosyal

bilgiler kitaplarındaki açıklamaları anlayamamaktadır. Çünkü öğrenciler yazarın düşüncelerini mantıklı ve düzenli bir şekilde açıklamasını, anlama yeteneğine sahip değildirler. Çoğu öğrenci düşünceler arasındaki ilişkinin mantığını kavrayamamaktadır (Ciardiello, 2002: 5).

Öğrencilerdeki, tarihi nedensellik anlayışını geliştirmek ve açıklamak için “niçin” sorusunu sormalarını sağlamak gerekmektedir. Olayların nedenlerinin ortaya konması ve bunlar üzerinde fikir münakaşalarının yapılması ve yaptırılması öğrenciler için çok yararlı olacaktır.

Woodcock’a göre (2005: 8); neden-sonuç ilişkisi, öğrencilere olayların birçok nedeni olduğunu öğretmektedir. Sadece belirli bir neden üzerine yoğunlaşmak tarihi olmaz ve yanlış bir yönelimdir.

Öğrenciler bir olayın farklı yönlerini görebilmeli, olaylara ve durumlara şüpheyle yaklaşmalı ve eleştirebilmeliler. Öğrenciler bu yeteneklere sahip değillerse tarihi ve nedensellik anlayışını kavrayıp, öğrenmeleri beklenmemelidir. Çünkü nedensellik, nedenlerin incelenmesi, tartışılması ve farklı yönleriyle ele alınıp sonuçlar çıkarılmasıdır.

Öğrencilerin, düşünmesi ve düşüncelerini doğru bir biçimde dile getirmesi nedensellik zincirini kurmalarında ve ifade etmelerinde çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü öğrencilerin, gerek kitaplarda anlatılan olayları doğru anlamlandırmaları gerek ise öğretmen ve öğrenci fikirlerinin, öğrenciler tarafından doğru anlaşılması gerekmektedir. Nedensellik zinciri kurulurken ve nedenler öğrencilere sunulurken dikkatli olunmalıdır. Çünkü öğrenciler içinde oldukları zihinsel gelişim düzeyine göre olay ve olguları anlamlandırmaktadırlar. Onların zihinsel faaliyetlerinin üzerinde düşünme becerisi gerektiren neden-sonuç ilişkisi verilmemeli ya da onlardan böyle bir bağ kurmaları beklenilmemelidir.

Öğretmenler ve öğrenciler için en temel kaynak ders kitapları ve diğer kitaplardır. Kitaplarda kullanılan üslup, metin yapısı ve neden-sonuç örgüsü öğrencilerin olayları kavrayabilmesi ve açıklayabilmesi için uygun değildir. Çünkü

kitaplarda olayları sorgulayıcı, birbirini destekleyici veya birbirine zıt düşen fikirler öğrenciye sunulmamaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin düşünmesine, nedenleri bulmasına ve sonuçlar çıkararak tarihi anlamasına fırsat verilmemektedir.

Müfredat programını yetiştirmeye çalışan öğretmenler de bu konu üzerinde fazla duramamaktadırlar. Oysa bir tarihçi gibi, öğrencilerin, yaşına göre çalışması, araştırma yapması, olayları sorgulaması hem öğrencinin günlük yaşamında ona faydası olacaktır hem de bilimsel usullerle çalışıyor olmaları onlara büyük keyif verecektir.

2. 5. GELİŞİM KURAMLARI VE NEDENSELLİK GELİŞİMİ

2. 5. 1. Bilişsel Gelişim

Biliş terimi; bilgiyi, belleği, akıl yürütmeyi, sorun çözmeyi, kavramları ve düşünmeyi kapsar (Gander ve Gardiner, 2004: 166). O halde biliş, zihinsel faaliyetlerin tamamını içine alır denebilir. Zihinsel faaliyetler aynı zamanda bireyin hem kendisini hem de yaşadığı dış dünyayı anlamasını ve öğrenmesini kapsar. İşte bu zihinsel faaliyetlerin gelişmesi de “Bilişsel Gelişim” olarak ifade edilir. Buna göre, ahlak gelişimi ve dil gelişimi de bilişsel gelişimin kapsamında incelenebilir.

Zihinsel gelişim diğer gelişim türleri gibi çok önemlidir. Çünkü tanımdan da anlaşılacağı üzere, bireyin yaşadığı dünyayı doğru algılaması ve anlaması, sağlıklı zihinsel gelişime bağlıdır. Sağlıklı bir zihinsel gelişim diğer gelişim öğelerinin de doğru gelişmesini ve bireyin hem ruhsal hem de fiziksel olarak sağlıklı olmasını sağlar.

Bilişsel gelişim ile ilgili ilk çalışmaları İngiliz bilim adamı J. Piaget yapmıştır. Ona göre gelişim sadece biyolojik- fizyolojik bir durum değildir, aynı zamanda, diğer gelişim faaliyetlerini etkileyen ve onlardan etkilenen bilişsel gelişimin de varlığını ortaya koymuştur.

Biliş-zeka ilişkisi üzerinde duran Piaget, zekayı kişinin çevresine uyum yapabilme yeteneği olarak tanımlamıştır (Bacanlı, 2003: 58). “Uyum sağlama = başa çıkabilme” olarak formüle edilebilir.

Başa çıkabilmeden kasıt, bireyin çevreye uyum sağlama sırasında karşılaştığı güçlükleri kendi başına çözebilmesi, yeni duruma ayak uydurabilmesidir. Yani mücadele etmesidir. Zekânın gelişmesi, bireyin büyümesi ve olgunlaşmasıyla paralellik gösterir. Zekadan başka Piaget’nin üzerinde durduğu bir diğer kavram: Şemadır. Şemalar, bireylerin dış dünyaya ilişkin uyarıcıları zihinde nasıl organize ettiklerini gösterir. Bunlar, tamamen bilişsel yapılardır (Küçükkaragöz, 2006: 81).

Zihin ve onun faaliyetleri soyut ve karmaşık olduğu için tam olarak aydınlatılamamıştır. Yukarda da söz edildiği gibi Piaget, bilişsel alanda çalışmış ve kabul görmüş kuramları ile bu alanı aydınlatmıştır. O’nun Bilişsel Gelişim Kuramına göre, insanların doğuştan getirdikleri iki temel eğilimleri vardır. Bunlar örgütleme ve uyum sağlamadır.

Örgütleme: Biyolojik, psikolojik ve zihinsel süreçlerin tutarlı ve anlamlı sistemler haline getirilmesidir (Yapıcı ve Yapıcı, 2005: 40)

Uyum Sağlama: Çevreye ayak uydurma ve çevreyi anlamadır. Özümleme ve uyma, uyum sağlamayı oluşturan iki alt işlevdir.

İnsanların kendi dünyasındaki olayları anlamak için şemalarını kullanması, *özümleme*; yeni duruma göre yeni şema oluşturmaya ise *uymadır* (Akyol, 2005: 48).

Zihinsel gelişimin ne olduğu ve temel kavramlarının açıklanmasından sonra zihinsel gelişimin etkilendiği faktörler üzerinde durulması faydalı olacaktır. Zihinsel gelişimin etkilendiği faktörleri Piaget; olgunlaşma, yaşantı, kültürel aktarım ve dengeleme olarak belirlemiştir. Bu etkenler kısaca şöyle ifade edilebilir:

1. Olgunlaşma: Daha çok fiziksel gelişimi kasteder. Kişi olgunlaşmamış ise zihin gelişimi gecikir. Yani olgunlaşma ile zihin gelişimi doğru orantılıdır (Bacanlı, 2003: 60). Fiziksel gelişimin yanı sıra, organizmanın yaşantıları sonucu elde ettiği kazanımlarıyla da olgunlaşma doğru orantılıdır. Birey ne kadar çok çevreyle etkileşim kurarsa olgunlaşma da o kadar hızlı olur (Aydın, 2004: 32).

2. Yaşantı: Zihin gelişimi, kişinin geçirdiği yaşantılarla zenginleşir ve artabilir. Kişinin deneyim kazanabilmesi için zengin bir çevrede yaşaması ve çevresiyle etkileşim içine girmesi gerekmektedir (Bacanlı, 2003: 60). Bu yaşantılar kendiliğinden oluşan yaşantılar ve eğitim amacıyla örgütlenen yaşantılardır (Aydın, 2004: 33).

3. Kültürel Aktarım: Kişi, içinde bulunduğu kültürel yapıdan etkilenir. Kültürel kalıplar ve yaptırımlar kişinin zihinsel gelişimini etkilemektedir. Kültür ayrıca, bireyler yaşantı zenginliği sunmasıyla da etkindir (Bacanlı, 2003: 61).

4. Dengeleme: İnsan düşüncesinde kararlılık ve tutarlılık eğilimi vardır. Yeni öğrenilen bilgiler zihinde dengesizlik oluşturur. Birey bu yeni bilgileri zihninde dengelemeye çalışır. Dengeleme bu bağlamda bireysel farklılıklara bağlıdır. Kimi insan hızlı dengeleme Bu, bireysel farklılıklardan ve dolayısı ile zihin gelişim düzeyindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Bilişsel gelişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi yukarıda bahsedilen faktörlerin olumlu bir şekilde bireye yansması gerekmektedir. Bunun için de, ailelere ve öğretmenlere büyük görev ve sorumluluk düşmektedir. Bireyin olumlu yaşantılar kazanabilmesi için çevre faktörlerinin iyi düzenlenmiş ve iyi organize edilmiş olması gerekmektedir.

Yaşa ve olgunlaşmaya bağlı olarak Piaget, bilişsel gelişimi 4 evreye ayırmıştır. Bunlar: 0- 2 yaş Duysal- Motor Dönemi, 2-7 yaş İşlem Öncesi Dönem, 7-12 yaş Somut İşlemler Dönemi, 12 yaş ve üstü Soyut İşlemler Dönemi'dir.

Duyusal Motor Döneminde zihinsel gelişim çok hızlıdır. Bebek çevresini duyarak, hissederek ve hareket ederek öğrenmeye çalışır (Bacanlı, 2003: 63). Bebeğin doğuştan getirdiği iki refleks davranış vardır. Bunlar emme ve tutmadır.

İşlem Öncesi Dönem, 2- 4 yaş sembolik dönem ile 4-7 yaş sezgisel dönemden oluşmaktadır. Sembolik Dönemde, çocuk tek bir özelliğe göre sınıflandırma yapabilir. Ben merkezcidir, nesne ve varlıkları sembolikleştirerek öğrenir, taklit yeteneği gelişir.

Sezgisel Dönemde ise çocuklar, nesnelerin birden farklı özellikleri ile işlem yapabilir, etrafındaki duygusal olaylardan etkilenir ve bu durum üzerine basit neden-sonuç ilişkisi kurabilir (Gündoğdu, 2005: 90). Bu dönemde çocuklar, dikkatlerini birden fazla noktaya, olaya ve nesneye odaklamaları çok zordur. Özelden özele akıl yürütebilirler. Ben merkezci anlayış halâ devam etmektedir (Gander ve Gardiner, 2004: 260).

Somut İşlemler Döneminde çocuk, mantık yürütebilir. Problem çözebilir. Sınıflama, fiziki miktar hesabı ve bazı karmaşık olmayan matematiksel işlemler yapabilirler. Tersine çevirebilirlik yeteneği kazanırlar. Bu dönemde, çocuklardaki benmerkezci anlayış biraz hafifler. Maddenin korunumu ilkesini anlayabilirler. Karmaşık yapıdaki olasılıkları sistematikleştirmede ve hipotezleri test etmede sınırlı yeteneğe sahiptirler (Gander ve Gardiner, 2004: 350).

Somut işlemler dönemi, çocukta nedensellik kavramının oluşmaya başladığı dönemdir (Lecourt, 2006: 128). Bu dönemde, nedensellik ilişkileri ve çocuklardaki nedensellik anlayışı basit düzendedir. Neden-sonuç ilişkilerini somutlaştırarak kurabilirler ve karmaşık yapıdaki neden-sonuç ilişkilerini anlayamaz ve açıklayamazlar.

Soyut İşlemler Döneminde artık çocuklar yetişkinlerin zihinsel yapılarına ve yeteneklerine ulaşmaya başladığı dönemdir. Bilimsel düşünebilme yeteneği kazanmaya başlarlar. Yani soyut işlemlerde akıl yürütebilirler, hipotezler kurabilir ve

bunları sınavabilirler. Ayrıca, tümevarım ve tümdengelim yapabilirler, ileriye dönük analiz yapabilirler, empati kurabilirler, karışık neden- sonuç ilişkilerini kurabilirler. Bu tür yoğun zihinsel faaliyet gerektiren konularda başarı gösterirler. Görüşlerini sistemli hale getirebilirler, kuramlar geliştirebilirler. Kuramları, bilimsel ve mantıksal olarak sınavabilir, ayrıca gerçeği de bilimsel olarak test edebilirler (Piaget, 2004: 61-63).

Soyut işlemler dönemindeki ergenlerin en önemli düşünme özelliklerinden birisi “hipotetik” düşünebilme yeteneğinin kazanılmasıdır. Ergenler bu dönemde bir durumu veya olayı etkileyen/ belirleyen birden fazla değişkenin (nedenin) olabileceğini düşünebilirler (Arı, 2003: 86). Böylelikle birkaç faktörü birlikte ele alarak çözüme ulaştırabilirler. Bacanlı (2003: 69) bu tür düşünceyi “Kombinasyonel (birleştirici) Düşünce” olarak ifade eder.

Bu dönemde görelî düşünme yani zamana ve yere göre değişen düşünme yeteneği kazanılır. Ergenler, olayları başkalarının bakış açılarıyla değerlendirmeye başlar. Bunun yanı sıra, olayın veya durumun gerçekleştiği mekânın zamanını ve şartlarını da göz önüne alır (Arı, 2003: 87).

Böylelikle, tarihsel düşünebilme ve empati yapabilme yeteneklerini sağlıklı olarak kullanmaya başladıkları ve geliştirdikleri görülür. Ergenlerin görelîlik yetenekleri sayesinde hem bilimsel hem de tarihsel neden- sonuç ilişkisi kurabilmektedirler.

Birçok defa vurgulanıldığı üzere, nedensellik anlayışı, kişinin zihinsel gelişimine ve yorumuna bağlıdır. Kişinin yorumu, kendi yaşantısını, dünya görüşünü, ahlakını ve en önemlisi zihinsel gelişim düzeyini göstermektedir. Bireyin, duygu-düşüncesinde, mantıksal düşünme yeteneğinde zihinsel gelişim düzeyi çok önemlidir. Bunun için bireyin, soyut işlemler dönemine girmiş ve gelişimini sağlıklı olarak gerçekleştirmiş olması gerekmektedir.

Soyut işlemler dönemi olan 12 yaş ve üstü bireylerin kişiliklerinin, değer yargılarının, mantıksal düşünme yeteneklerinin geliştiği dönemdir. Kişinin bu dönemde edindiği olumlu ve olumsuz yetenekler (öğrenmeler) ömür boyunca kişiyle

birlikte yaşar. Bu dönemde düşünceye etki eden bazı faktörler vardır. Bunlar: yaş, olgunlaşma ve zekâ, kültür (çevre)'dir. Bu faktörleri kısaca şöyle açıklanabilir:

Yaş: Piaget, bazı koşullarda soyut işlemler dönemine geçişin değişiklik arz ettiğini göstermiştir. Aynı yaş grubunda olan çocukların hepsinin soyut işlemler dönemine giremeyeceğini bazılarının 15-20 yaşına kadar bu dönemin ertelenebileceğini ve hatta çok olumsuz şartlar altında bulunan kişilerin soyut işlemler dönemine hiçbir zaman giremeyeceğini vurgulamıştır.

Peel'in 1971 de, Dulit'in 1972'deki araştırmaları; Dowaltson'un 1979 da Ashton'un 1975'deki araştırmaları da Piaget'in bu araştırma sonucunu teyit eder niteliktedir (Gander ve Gardiner, 2004: 87). Soyut düşünme kabiliyetine erişme zamanının ve ölçüsünün, ailelerin sosyo- ekonomik düzeyiyle yakından ilgili olduğunu da araştırmalarıyla ortaya koymuştur.

Olgunlaşma ve zekâ: Zihinsel gelişimin sağlıklı olabilmesi için sinir sisteminin olgunlaşmış olması gerekmektedir. Yaşça büyük ergenlerin, kendilerinden yaşça küçük ergenlere göre daha soyut düşünebilmelerinin sebebi, olgunlaşma düzeyindeki farklılıklardandır. Yapılan bir araştırmada 6- 11 yaş arasındaki çok zeki çocukların düşünce düzeyleri belirlenmek istenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre 10 yaş üstü dört çocuk hariç diğerlerinin somut işlemlerle ilgili görevlerini tam olarak yerine getirdiklerini, sadece on yaş üstü çocukların soyut işlemlere ve soyut düşünme yeteneğine ulaştığı görülmüş. Böylelikle, olgunlaşmanın, dönemden döneme geçişde önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Yazgan ve diğerleri, 2004: 127).

Kültür (Çevre) : Soyut düşünce dönemi, toplumsal yaşantı ve deneyimlerden çok etkilenir. Kişinin soyut düşünme becerisini kazanabilmesi için zengin bir sözel çevre ve yaşantı sunulmalıdır. Bireyler sorun çözme durumlarıyla karşı karşıya bırakılarak soyut düşünme biçimlerini geliştirme fırsatı tanınmalıdır (Yazgan ve diğerleri, 2004: 128).

Zihin ve zihinsel faaliyetler arasında dil ve ahlak gelişimi de yer alır. Zira bireyin ahlaki değerleri ve dil kabiliyeti zihinsel faaliyetlerle ilgilidir. Bireylerin nedensellik anlayışında etkili olan bireysel yorum kabiliyeti, bireyin ahlaki düzeyini ve sahip olduğu değerleri gösterir. Sahip olduğu değerleri ve düşünce sistemini de dilini kullanarak aktarır. İşte bu ve bu gibi sebeplerden ötürü ahlaki gelişim ve dil gelişimi de bilişsel gelişim başlığı altında ana hatları ile ele alınmıştır.

2. 5. 2. Ahlâk Gelişimi

Ahlâk gelişimi kişilik gelişimiyle de yakından ilgilidir. Fakat zihinsel gelişimden ayrı düşünülemez. Çünkü ahlaki değerleri sınama, kabul etme, doğruyu yanlış ayırt etme, doğru karar alıp, doğru davranabilme gibi yetenekler, kişinin kendisini; yaşadığı çevreyi ve toplumsal kuralları bir bütün olarak düşünebilmesi ve bir yargıya varabilmesidir. Bu süreç ise zihinsel gelişime paralellik gösterir. Kişi; düşünür, neden- sonuç ilişkisi kurar ve olayları analiz eder. Bu tür faaliyetler zihinsel faaliyetlerdir.

Bireyler arasındaki görüş ve yorum farklılığı, kişilerin sahip oldukları ahlaki değer anlayışı ile yakından ilgilidir. Aynı olaya tanık olan iki kişinin o olaya bakış açısı ve değerlendirmeleri bambaşka olabilir. Olay tek ve aynıdır fakat olayın nedenlerini ve sonuçlarını değerlendirmeye kalkınca kişilerin sahip oldukları değer yargılarının etkisiyle ortaya birbirinden farklı görüş ve değerlendirmeler çıkabilmektedir.

Bu farklılıklar kişilerin düşünme gücü ve becerisinden kaynaklanmaktadır. Yani sahip olunan ahlaki değerler sistemi ve bilişsel gelişim düzeyi bu noktada ayırt edici bir özellik taşımaktadır. Bu özellik kişilerin nedensellik zincirini kurmalarında oldukça etkilidir. Farklı ahlaki yapı ve düzeyde olan bireylerin, nedensellik anlayışlarının farklı olmasının bir kaynağı da budur.

Ahlak gelişimi kuramını Kohlberg geliştirmiştir. Kohlberg, ahlak gelişiminin zihinsel gelişime paralel olarak geliştiğini vurgulamıştır. Bu da zihin kişilik Ahlak gelişimi üç temel düzey ve altı evreden oluşmaktadır (Erden ve Akman, 2003: 119).

1. Düzey:

Gelenek  ncesi D zeydir. Kişi olayları sonuçlarına göre değerlendirir. Niyet önemli değildir.

1. Evre: ceza ve itaat eğilimi vardır. Fiziksel sonuçlar önemlidir. Otoriteye kayıtsız uyum vardır.

2. Evre: saf çıkarıcı eğilimdir. “Ben sana iyilik yapayım sende bana yap” anlayışı h kimdir.

2. Düzey:

Geleneksel D zeydir. Toplumsal düzen dikkate alınır ve ön planda tutulur.

3. Evre: Kişiler arası uyumdur. Bu dönemde, grup tarafından onay gören davranışlar iyi davranışlardır.

4. Evre: Kanun ve Düzen Eğilimi. Kanunlara ve otoriteye, geleneklere uygun olan davranışlar iyi davranışlardır. Bu tür davranışlar sergilemek gerekmektedir.

3. Düzey:

Gelenek  tesi D zeydir. İnsan haklarının gözetildiği, evrensel değerler benimsenmiştir. Toplumun ve kurallarının ötesinde bir düşünce sistemine sahiptir.

5. Evre: Toplumsal anlaşma yönelimi. Yasaların toplum yararına olarak ve çoğunluk tarafından konulması gerektiğine inanılır.

6. Evre: Evrensel Ahlak İlkeleri. Kendi ahl k ilkelerini başkalarınınkinden bağımsız olarak belirler. İnsan haklarına tam bağlılık ve inanç vardır

şekil 1: Kohlberg'in Ahlak Gelişim Kuramı

Bireyler 1. gelişim basamağından başlar ve içinde bulunduğu  vrenin, eğitim durumunun ve zihinsel gelişim düzeyinin durumuna bağlı olarak ahl k gelişim basamaklarında ilerler. Kimi insanlar ömürleri boyunca 1. düzeyde kalırlar. Kohlberg, 3. düzeye ve bu düzeyin son evresi olan 6. evreye insanların çok az bir kısmının ulaşabildiğini vurgulamıştır.

Ahlâk gelişimi düzeyi, bireylerin dünya görüşünü, oluşturduğu değerler ve düşünce sistemlerini doğrudan etkiler. Kişinin bilimsel düşünebilme yeteneği ve soyut işlemler dönemi yeteneklerine erişmesi ahlâki düzeyi ile paralellik gösterir. Buna bağlı olarak tarihçilerin, öğrencilerin ve diğer bireylerin tarihsel nedensellik zinciri oluşurmalarına yön veren değerlerin ve düşünce sisteminin kaynağı ahlâki düzey ve zihinsel gelişim düzeyidir denebilir.

Kişinin, duygu ve düşünceleri “dil” aracılığı ile gerçekleşir. Dili iyi kullanabilmek, kişinin düşünce gücüne ve ifade yeteneğine bağlıdır. Düşüncelerin açıklanmasında, bireyler arasında farklılıklar vardır. Bu farklar; bireylerin yaşından, eğitim seviyesinden ve zihinsel gelişim düzeyinden kaynaklanır. Nedensellik ilişkilerinin doğru bir dille ifade edilebilmesi için de dil ve dil gelişimi önemlidir. Bu sebepten dil gelişimi hakkında genel hatlarıyla bilgi verilmiştir.

2. 5. 3. Dil Gelişimi

Zihinsel gelişimin bir parçasıdır dil gelişimi. Dil, bir anlatım ve çevreye uyum aracıdır. Düşüncelerimizi ve duygularımızı dil aracılığı ile ifade ederiz. Dil yeteneği bireyin düşünce gücünü yansıtır. İfade yeteneğinin gelişmesi için uzmanlar bol bol kitap okumayı önermektedir. Bunun nedeni, okumanın; bireyin hayal dünyasını, kelime dağarcığını ve düşünce gücünü geliştirmesidir. Bireylerin, kendini ifade etme aracı olarak dili kullanmaları, dil gelişiminin önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Dil gelişimi olgunlaşmaya ve çevresel etkenlere paralellik gösterir. Birey bilişsel gelişim dönemlerinde ilerledikçe dili kullanma yeteneği de gelişir (Erden ve Akman, 2003: 76). Gerek yazılı gerek sözlü olarak dili kullanabilmek, bireyde çeşitli kavramların gelişmesine bağlıdır. Çocuk, soyutlamalara sahip oldukça zekası da gelişir (Binbaşoğlu, 1990: 126).

Kavram gelişimi de bireylerin gerek gündelik hayatta gerekse eğitsel, bilimsel ve mesleki hayatlarında karşılaştıkları kavramları algılama ve doğru anlamlandırma becerisiyle ilgilidir. Kavramların doğru anlaşılması ve anlamlandırılması, yaşanan olayları ve çevreyi doğru anlamayı sağlar. İnsanoğlu doğduğu andan itibaren kavramlarla karşılaşır ve yaşı ilerledikçe bu kavramlar daha soyut ve karmaşık bir hal almaya başlar. Kavram gelişimi de olgunlaşmaya, yaşa, zihinsel gelişime ve çevresel faktörlere bağlı olarak değişiklik arz eder.

Vygotsky’ye göre (1998: 87); soyut kavramlara ve karışık olay örgülerine sahip olan tarih dersini anlamak ve konuyla ilgili çıkarım yapmak öğrenciler için

kimi zaman zordur. Öğrencilerin tarihi olayları ve kavramları doğru şekilde ifade edebilmeleri dil gelişim düzeyine bağlıdır.

Özellikle neden-sonuç ilişkilerinin iyi kurulması ve açıklanması öğrencinin soyut düşünebilme kabiliyetine, ahlâki gelişim düzeyine, dil gelişim düzeyine ve bunların doğal sonucu olan bilişsel gelişim düzeyiyle doğrudan ilgilidir. Bunlar bir zincirin halkası gibidir. Aralarında kuvvetli ve anlamlı bir bağ vardır. Bu sebepten, öğretmenlerin diğer branş öğretmenleriyle birlikte uyumlu bir şekilde çalışarak, öğrencilerin yukarıda bahsedilen yeteneklerinin gelişebilmesi için çalışmaları gerekmektedir.

2. 5. 4. Bireylerde Nedensellik Anlayışının Gelişmesi

Olaylar ve olgular arasındaki ilişkisinin kurabilmesini sağlayan zihinsel faaliyetlerdir. Neden- sonuç ilişkisini kurabilme yeteneğinin bilişsel gelişim ile ilgili olduğu daha önce belirtilmişti. Piaget’ye göre çocukta nedensellik gelişimi 3 temel süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Bu üç temel süreç, farklı yaş gruplarını içine almaktadır. Nedenselliğin gelişimini sağlayan bu süreçler şöyle sıralanır:

“Gerçekçilikten Tarafsızlığa (birinci ön nedensellik)”, “Gerçekçilikten Karşılıklı İlişkiye (ikinci ön nedensellik)”, “Gerçekçilikten Göreliliğe (gerçek nedensellik)”.

Her bir temel süreç kendi içerisinde farklılık gösterir. Üç temel süreç başlığı altında toplam 17 tane nedensellik türü yer almaktadır.

2. 5. 4. 1. Gerçekçilikten Tarafsızlığa (Birinci Ön Nedensellik)

3-4 yaşlarını kapsayan bu dönemde çocuklar her şeyin nedenini merak eder ve öğrenmek isterler ve bu dönemdeki neden sorularına verdikleri cevaplar güdüsel, algısal, sonuçsal, hayal ve moral türündendir (Charles, 2003: 33). Nedenselliğin kabaca ortaya çıktığı bu dönemde, çocuklar fiziksel nedensellikleri çok rahat anlayabilirler. Nedensellik; fiziksel, psikolojik ve biyolojik olarak ele alındığında, psikolojik ve biyolojik nedenselliğin 4 yaşından sonra kurulabilmektedir. Birinci ön nedensellik 6 tür nedenselliği kapsamaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir:

1- Psikolojik Nedensellik: Nedenselliğin en ilkel olduğu türdür. Çocuklar açıklamalarını psikolojik ve motivasyona dayalı olarak temellendirirler. İçinde bulunduğu durumun kendisinde ve çevresinde bıraktığı psikolojik etkiden etkilenirler. En uzun süre kullanılan nedensellik türüdür (Akt. Tay, 2007:100- 108).

2- Sonuçluluk/ Erekselci Nedensellik: Bu tür nedensellikte, çocuklar her şeyin bir açıklaması olduğuna inanırlar ve çevrelerinde var olan her şeyin açıklamasını kendilerince yaparlar. Bu açıklamalar, yetişkinlere göre mantıksızdır. Fakat, çocuk açıklama yapmış olmanın mutluluğu içindedir (Tay, 2007: 100).

3- Olgusalci Nedensellik: Nedenselliğin bu türünde, çocuklar nedeni ve sonucu belirlerken iki olgu arasında ilişki kurarlar. Bu ilişki rasgeledir. Onlar için zamansal ve mekânsal yakınlık önemlidir. İki olgu aynı zamanda bir arada ise ya da aynı zamanda gerçekleşiyorsa birini sebep, bir diğerini de sonuç olarak görürler (Akt. Tay, 2007: 108). Bu tür nedensellik gelişimi içinde olan bir çocuğa tekerleği ne hareket ettirir diye sorulduğunda, onlar kendi kendilerine hareket ederler, biz oturduğumuz zaman gider diye cevap verebilir.

4- Katılımcı Nedensellik: Diğer üçünden daha sık görülür fakat 5- 6 yaşından sonra kaybolur kullanılmaz. Bu tür nedensellik doğa olaylarının içinde yer alırlar, onlara katılırlar. Birbiriyle ortak yönü olan ya da birbirine benzeyen nesneler arasında ilişki kurulur. Bu iki nesnenin bir araya gelip, bir şey oluşturmalarını sağlayan nedenin tek ve aynı olduğunu düşünülür. Buna örnek olarak, bir odadaki gölgenin, kapının dışındaki gölgeden oluştuğunu düşünebilirler.

5- Doğaiüstü Nedensellik: Katılımcı ve olgusalci nedenselliğin bir çok özelliğinden oluşmaktadır. Bu tür denensellikte çocuklar; olaylar, nesneler ya da fikirler arasında ilişki kurarlar. Bu anlayış, ilkel topluluklarda yaygın olarak görülebilir.

Birinin jestlerinin, düşüncelerinin ya da kelimelerin olayların ve insanların üzerinde etkisi olduğunu düşünürler. Charles (2003: 34)'a göre bu tür nedensellik

anlayışı içinde olanlar “ kaba kelimeler kullanmak insanı kabalaştırır” şeklinde ifade bir nedensellik ilişkisi kurabilirler.

6- Ahlaki Nedensellik: Çocukların yaptığı açıklamalar, ahlaki gereksinimlere göre şekil alır. Onlara göre, olaylar olmak zorunda oldukları için olurlar. Bu dönem açıklamaları: Bulutlar gece için çekilmeli, insanlar uyumak için yatağa gitmeliler (Akt. Tay, 2007: 109).

2.5 4. 2. Gerçeklikten Karşılıklı İlişkiye (İkinci Ön Nedensellik):

Nedenselliğin bu aşaması 5- 8 yaş arası çocukları içine alır. Bu dönem, çocukların “neden” sorusunu daha az sorduğu dönemdir. Neden soruları, yapay nesnelere ve canlılığa yöneltilmiştir. Yapay nesnelere yönelik açıklamaları inançlarını yansıtır. Canlılığa ilişkin açıklamaları ise canlı olmayan nesnelere canlıymış ve bilinçleri varmış gibi davrandıklarını gösterir. İkinci ön nedensellik 3 alt nedensellikten oluşmaktadır.

7- Yapaycı Nedensellik: Bu dönem açıklaması olarak, “her şeyin insanın iyiliği için kasıtlı olarak düzenleniyor” şeklinde ifade edebilirler. Onlara göre; açıklamalar objeler ve insanların yapmasıyla meydana gelenler ile yapılmaktadır (Akt. Tay, 2007: 109).

8- Animistik Nedensellik: Çocuğun bilinç ile hayatı birleştirdiği ve nesnelere canlılık verdiği bir nedensellik türüdür. Animistik nedensellik yapaycı nedenselliğin bütünleyicisidir (Akt. Tay, 2007: 109).

9- Dinamik Nedensellik: Bu tür nedensellik bir öncekinin devamıdır. Animistikte canlılık üzerine olan açıklamalarından uygun olmayanı elerler ve geriye kalan açıklaması daha zor nesne ve iç güçleri yorumlamaya devam ederler.

Bu iki temel nedensellik döneminde çocuklar tam olarak yetişkinin zihinsel erişkinliğine ulaşamamıştır. Nedensellik halen ilkel boyuttadır. Bu durumun böyle olmasının sebebini de Piaget, çocuklarda bilinçlenmenin olmayışı, genel önermelerin yokluğu ve tümünden gelim yeteneğinin olmayışından kaynaklandığını belirtir (Akt. Tay, 2007: 107).

3-8 yaşlarını kapsayan bu iki dönemde, çocukların kurdukları mantık ya da nedensellik birbiri ile bağlantılı değildir. Bütün nedenleri sıralar fakat onları birleştirip genel bir yargı çıkaramaz. Daha önce de defaatle vurgulandığı üzere, nedenselliğin gelişim aşaması ile zihinsel gelişim aşaması birbirini paralel izlemektedir ve zihinsel yeteneklerin elverdiği ölçüde nedensellik gelişimi olmaktadır.

2. 5. 4. 3. Gerçeklikten Göreliliğe (Gerçek Nedensellik):

8-11 yaş arası çocukları kapsayan bu dönem de, çocukların zihinsel yapıları ve düşünme yetenekleri, zihinsel gelişim kuramı doğrultusunda, yetişkinlerinkine benzer bir şekil almaya başlar. Soyut düşünme, tersine çevrilebilirlik, analiz, sentez ve öteleme yapabilirler.

Tersine dönüştürmede nedensel ilişkileri görebilmektedirler. Kanunlar oluşturabilme ve en önemlisi doğru mantık zinciri yani doğru nedensellik ilişkisi kurabilme yetenekleri gelişir. Bu yetenekleri sayesinde çocuk yetişkin tipi düşünme gücüne ulaşır. Yetişkin tipi açıklama nedensel açıklama veya mekanik açıklama, istatistiksel açıklama, sonuççu açıklama, psikolojik açıklama ve mantıksal açıklama (aklama) olmak üzere beş türden oluşmaktadır (Piaget, 2007: 189). Bu son temeli oluşturan 8 tane alt nedensellik türü vardır. Bunlar:

10- Çevredeki Ortamın Tepkisi: Bu türde nedensellik açıklamaları basit düzeydedir. Yine de ilk gerçekçi fiziksel açıklamaları yapabilirler. Hareketli nesnelere karşı olan fiziksel nedensellikleri kavrayabilir ve açıklayabilirler.

11- Mekanik Nedensellik: 7-8 yaş çocuklarını kapsar. Çocukların mekanik olaylara karşı yaptıkları açıklamalardır. Bu açıklamalar biraz kabacadır. Yani derinlemesine mekanik bilgi içermemektedir. Onlara göre bir şeyin iç gücü ile dış gücü yer değiştirir ve hareket olur. Bisikletin hareket etmesini sağlayan güç pedaldır açıklaması buna örnek verilebilir.

12- Üretim Yoluyla Nedensellik: Mekanik tipin azaldığı dönemdir. Hareketlerin açıklanmaya ve cisimlerin aslında nasıl üretildiği konusunda açıklamaların kabul edildiği görülür.

13- Gerçek Tespit: Nesnelerin bir başka şeyden meydana gelmediği ve nesnelerin hal değişimi sonucunda ortaya çıktığını düşünürler. 8–10 yaşları arasında bu durum sıkça görülür.

14- Yoğunlaşma ve Seyreltme: Bu tür nedensellikte çocuklar, nesneleri oluşturan maddelerin özellikleri üzerinde dururlar. Nesnelerin yapısını belirleyen, onu oluşturan maddelerin yoğunluğu ve basıncıyla ilgilidir. Bununla ilgili açıklamaları çocuklar şöyle ifade edebilirler: su hafiftir, çünkü o ince veya akıcıdır.

15- Atomik Oluşum: Bir önceki aşamanın gerçekleşmesinden sonra, nesnelerin oluşumunda ve yapısında etkisi olan maddelerin, yoğunluğu ve basıncı gibi özelliklerin dışında, bu maddeleri oluşturan zerrelere varlığını kavrarlar. Bu zerrelere yani atomların sık ve seyrek olmasıyla, nesnelerin yapısı arasında ilişki kurabilirler

16- Uzaysal Açıklamalar: 9–10 yaş sonrasında ortaya çıkar. Bu tür nedensellikte, çocuklar güneşi, ayı, dünyayı, gölgeleri vb. açıklayabilirler.

17- Tümünden Gelimli Açıklama: 10–11 yaş ve üstündeki çocuklar bu dönemde ve bu türde hayattaki deneyimlerden yola çıkarak genellemeler, ilkeler ve yasalar çıkarabilir. Mantık kurallarına göre düşünebilirler (Akt. Tay, 2007: 111). Neden-sonuç açıklamalarını, oluşturdıkları ilkelerden ve var olan delillerden faydalanarak oluştururlar. Mantıksal düşünebilme, tümevarım ve tümünden gelimi karşılaştırarak sonuca varabilirler (Charles, 2003: 36). Bu tür, diğer mekanik özellik taşıyan nedensellik türlerini içine alır.

Piaget nedensellik gelişimini üç temel başlık altında ele almış ve 17 nedensellik türü belirlemiştir. Bu gelişim dönemleri sıralı ve birbirine girişik olarak gelişmektedir.

Piaget, son döneme yani yetişkin tipi düşünebilme gücüne 11 yaşında erişildiğini belirtmiştir. İlk gelişim döneminin üç yaşında başladığı belirtilmiştir. İnsanoğlu konuşmaya, meramını anlatmaya başladığı andan itibaren, kendisini ve çevresini merak etmiştir. Etrafındaki her şeyin bir nedeninin olduğunu düşünmüş ve kendi mantık çerçevesi içinde bunları açıklamaya çalışmıştır. Piaget'nin zihinsel gelişim kuramı ve nedensellik kuramı bu konunun aydınlatılmasını sağlamıştır.

2.6. BİLİMSEL TARİH KİTAPLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİNİN ELE ALINIŞI

Osmanlı Devletini konu olan pek çok kitap yazılmıştır. Bu kitapların bir kısmı bilimsel, bir kısmı tarihi roman ve bir kısmı da bilimsel dayanağı olmayan kitaplardır. Türkiye’de ve dünyada Osmanlı Tarihi çok büyük bir dikkatle incelenmekte ve geniş çaplı olarak araştırılmaktadır.

Osmanlı Devletini bir cihan imparatorluğu yapan nedenlerin ve şartların araştırılması ve bu şartların analiz edilmesi tarihçileri hep meşgul etmiştir. Gerek ülkemizde gerek yurt dışında birçok tarihçi bu konuyu araştırmıştır. Değişik sonuçlara varmış, varılan bu sonuçlar tarihçiler arasında tartışılmıştır. Bu konuyla ilgili tarihi otoritelerce kabul görmüş araştırma sonuçlarına ve tarihçilerin fikirlerine yer verilmiştir.

H. Gibbons’ın Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ile ilgili yazdığı kitap büyük tartışmalara yol açmıştır. Gibbons’un fikirlerini eleştirmek ve yanlış olan fikirleri düzeltmek adına ülkemizden, Fuad Köprülü Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu ve kuruluşunda etkili olan amilleri derinlemesine araştırmış, Osmanlı Devleti’ne ilişkin yanlış bilgileri çürütmüş ve araştırma sonuçlarını “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu” adlı kitabında yayımlamıştır.

Köprülü’nün bu eseri yurt içinde ve yurt dışında temel kaynak olarak kullanılmıştır. Gerek yerli kaynaklar gerekse de yabancı kaynaklar incelendiğinde bu konuyla ilgili hazırlanmış eserlerin büyük çoğunluğu Gibbons ve Köprülü’nün fikirlerine yer vermiş ve eser, bu çerçevede şekil almıştır. Örnek vermek gerekirse;

Erhan Afyoncu'nun "Sorularla Osmanlı İmparatorluğu" adlı eserinde, Gibbons, Köprülü ve Halil İnalcık'ın fikirlerini tahlil etmiştir (Afyoncu, 2002:40-41).

Yine aynı şekilde derlemesini Oktay Özel ve Mehmet Öz'ün hazırladığı "Söğüt'ten İstanbul'a" adlı eserde bir çok yabancı tarihçinin makaleleri yer almaktadır. Makaleler incelendiğinde temel alınan fikir ve iddialar Gibbons ve Köprülü'nün tartışmalarıdır.

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişmesine neden olan etmenlerin tartışıldığı fikirlere ve tarihçilere yer verilmiştir.

İlk olarak ünlü tarihçi Herbert Adams Gibbons'un Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve gelişimini ele aldığı "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" adlı kitabında öne sürdüğü ve tartıştığı fikirlerine yer verilmiştir. Ona göre Osmanlı Devleti'nin gelişmesinde amil olan etmenler şöyledir (1998: 50-68) :

- Osman Bey Anadolu'ya geldikten sonra Müslüman olmuştur ve komşuları olan yerli Rum halkı da Osman Bey ve aşiretinden etkilenmiş, Müslümanlığı kabul etmiştir. Böylece Türklerden ve yerli unsurlardan oluşmuş, kaynaşmış yeni bir "Osmanlı" ırkı vücuda gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin temelleri atılmıştır.
- Yukarıdaki görüşe bağlı olarak, Osmanlı Beyliği'nin on yıl gibi bir sürede nüfusunun fevkalade bir şekilde artmasının nedenini, doğudan gelen Türkmenlere değil de, hızla Müslüman olan yerli halka bağlamıştır.
- Osmanlı Devleti'nin devlet yapısının oluşturulmasında Selçuklu ve Memluk devletlerinden örnek aldığını ve Selçuklu mirasçısı olduğunu reddederek Bizans İmparatorluğu enkazı üzerinde kurulduğunu, Osmanlı kudret ve nüfusunun Anadolu'dan değil Balkanlar'dan kazanmış olduğunu ısrarla vurgular.

- Osmanlı Devleti'nin Balkan Yarımadası'ndaki hızlı ve köklü bir şekilde yerleşmesini; o zamanki, Bizans ve diğer batılı devletlerin içinde bulunduğu, siyasi ve ekonomik buhranın Osmanlı Devleti lehine olduğunu vurgulamıştır.
- Osmanlı Devleti'nin izlediği devşirme politikasının büyük yarar sağladığını ve yine bununla ilişkili olarak Tımar sisteminin, Osmanlı Devleti'ne askeri, ekonomik ve iskân siyaseti açısından büyük yarar sağladığını belirtmiştir.
- Kapıkulu ocağındaki askerlerin iyi eğitilmiş ve Osmanlı sultanı adına canla başla savaşmasını ve düzenli bir ordu denebilecek Osmanlı ordusunun disiplinli, eğitilmiş ve can-ı gönülden savaşmalarını, düşmanlarına karşı büyük bir başarı elde etmede önemli bir neden olarak göstermektedir.
- Kuruluş dönemi sultanlarının kudretli, başarılı ve kuruculuk yeteneğine sahip olmalarının da önemine dikkat çekmiştir.

Gibbons'un bu görüşlerinin bir kısmı hem Fuad Köprülü hem de diğer bazı tarihçiler tarafından reddedilmiştir. Özellikle köprülü, Gibbons'un tezlerini çürütücü kanıtlar ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu konusunu araştıran her tarihçi ve öğrenci muhakkak Köprülü'nün eserinden faydalanmıştır. Fuad Köprülü'ye (1991: 105-110) göre Osmanlı Devleti'nin yükselme sebepleri şöyledir:

- Osmanlıların Türk- Bizans hududu üzerinde bulunmaları, Moğol tehdit ve baskısından uzak olmaları,
- Türk beyliklerinin, Osmanlı Beyliğine karşı hasmane bir tavır sergilememeleri,
- Osmanlıların ilk önce kendilerine komşu olan, Bizans'ın Anadolu'daki topraklarını fethetmeleri ve daha sonra Balkanlar'a geçip köklü bir şekilde yerleşmeleri,

- Osmanlı Devleti'nin sahip olması gereken maddi ve manevi kaynağı, batı sınırına gelip biriken; göçebe, köylü ve şehirli unsurlardan sağlamaları,
- Osmanlı Devleti'nin karşısında sadece Bizans'ın olması yani diğer sahil beylikleri gibi birden fazla devletle savaşmamaları, Osmanlı Devleti'nin kendisini yormayan, yıpratmayan savaşması, hudutlarını sağlam bir şekilde genişletmesi,
- Diğer devletlerde ve beyliklerde var olan hakimiyetin taksim edilmesi usulünün Osmanlı sultanları tarafından uygulanmaması,
- Osmanlıların Karesi Beyliği topraklarını almaları, Gelibolu'ya geçip yerleşmeleri,
- Balkanlardaki fetihler sonucunda alınan esirlerin beşte birinin Türk-İslam terbiyesi aldıktan sonra orduya katılmaları, geri kalanların bir kısmının da köylere yerleştirilerek zirai faaliyetlerin devamlılığını sağlamaları,
- Tımar sisteminin iyi bir şekilde uygulanması,
- Osmanlı Devleti'nin mülki, adli, askeri teşkilatın; Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir devamı olması,
- İlk Osmanlı hükümdarlarının (Osman, Orhan ve özellikle Murad'ın) büyük bir kuruculuk meziyetinin olması.

Türkiye'de otorite kabul edilen ünlü tarihçi Halil İnalcık'ın "Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi" adlı eserinde geçen bu bahsin nedenlerini şöyle sıralar (İnalcık, 2005: 12- 20):

- Osmanlı Devleti'ni kuruluş sahasının ve coğrafi konumunun doğudan gelen nüfus tarafından beslenmesi,

- Yurt edinme çabasıyla gelen Türkmen'lerin Bizans sınırlarına akınlar yapması ve Bizans'ın içinde bulunduğu zor dönemden ötürü Türkmen'lerle ilgilenememeleri,
- Sınır beyliklerinde hakim olan gaza ve cihad ülküsüyle Bizans'a akınlar yapılması,
- Osmanlı Devleti'nin izlediği korumacı ve hoşgörülü siyaset doğrultusunda Hristiyanların sevgisini ve güvenini kazanmaları,
- Çanakkale Boğazı'na geçebilmek için Karesi Beyliği'nin önemli olması ve alınmasının sonuçları,
- Balkanlar'da fethedilen bölgelerin hızla Türkleşebilmeleri için Türk köylerinin kurulması,
- Anadolu'ya ve Balkanlar'a yerleşen dervişlerin dini, sosyal ve ekonomik faaliyetlerinin olumlu etkisi,
- Balkanlar'daki siyasi çekişmenin olması ve merkezi güçlü bir devletin yokluğu,
- Bizans'a yardım edilmesi ve neticesinde Osmanlı Beyliğinin Bizans'ın iç işlerine karışma fırsatı bulması,
- Osmanlı'nın vassalı durumundaki devletlerin, Osmanlı Devleti'ne riayet etmeleri,
- Balkanlar'da feodalizmin pençesinde ezilen köylü ve kasabalı halkın, Osmanlı Devleti tarafından adil bir vergilendirme sistemine tabi tutulmaları, ekonomik gücün ve istikrarın artması

- Osmanlı Devleti'nin hiçbir zaman iki cephede savaşmaması.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise “Osmanlı Tarihi” adlı ansiklopedik eserinde (1997: 105-117):

- Ahi teşkilatının kültürel, siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan Osmanlı devleti'ne büyük katkı sağlaması,
- Anadolu'daki dervişlerin faaliyetleri sonucu huzur ve yurt arayan yörüklerin Osmanlı topraklarına sığınması,
- Gaza ülküsünden faydalanılarak, Bizans'a akın edilmesi ve sonucunda ganimet ve toprak kazanılması.

Uzunçarşılı, eserinde bilgi vermek amacını taşıdığı için, konular ve meseleler üzerinde tartışmamıştır. Kronolojik sırayı takip ederek derinlemesine bilgi vermiştir.

Tarihçilerin Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasına ilişkin görüşleri ve kısa sürede büyümesine amil olan etkenleri önem sırasına göre yukarıda verilmiştir. Maddelenen sebepler, tarihçilerin kendi önem sırasına göre verilmiştir. Bu bir anlamda tarihçilerin bu konuya dair oluşturdukları nedensellik ilişkisini göstermektedir. Tarihçilerin hepsi Osmanlı Tarihinde uzman olmalarına rağmen, sıraladıkları sebepler ve bu sebeplerin önem dereceleri birbirinden farklıdır.

Tarih, tam anlamıyla öznel bir bilim değildir. Böyle olması da beklenmemelidir. Çünkü tarihçi, geçmişte yaşanan olay üzerine yorum yapar, olayların altında yatan asıl sebepleri bulmaya çalışır, olmuş ve yaşanmış olayları açıklığa kavuşturmaya çalışır. Bu işlemleri yaparken de tarihçinin kendi düşün dünyasını ve değerlerini yansıtmaması mümkün değildir. Tarih, deneye ve gözleme dayanmadığı ve tekrar ettirme şansı olmadığı gibi, tarihçilerin yorumuna göre de değişikliklik gösterir.

Bu farklılık olayın aslını değiştirmez. Sadece olayların nedenleri üzerindeki etkisi ve önem sırasını değiştirir. Burada da yine karşımıza tarihçilerin nedensellik anlayışından doğan farklılığın var olduğu ve bunun yadsınamayacak bir gerçek olduğu, karşımıza tekrar tekrar çıkmaktadır. İşte bunun bir kanıtı olarak yukarda bahsedilen tarihçilerin Osmanlı Devleti'ne ilişkin görüşleri gösterilebilir.

Her bir tarihçi kendine has yorumu ve düşünceyle, nedensellik zincirini kurmuştur. Nedensellik ilişkilerinde bazı tarihçilerin birbiriyle benzer yanlarının olduğu, buna karşın hiçbir tarihçinin nedensellik anlayışının diğerleriyle birebir örtüşmediği de açıkça görölmüştür.

2. 7. TARİH DERS KİTAPLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUşU VE GELİşİMİNİN ELE ALINIşI

Müfredat programlarındaki konuların fazla, sürenin az olmasından ötürü ve buna ek olarak sınıfların kalabalık olması öğretmenlerin farklı ve ilgi çekici ders tekniklerini kullanamaması, ders kitaplarının yoğun bir şekilde kullanılmasına ve temel kaynak olmasına neden olmuştur

Ders kitapları, gerek ölkemizde gerek diğer ölkelerde öğretmen ve öğrencinin faydalandığı, en temel bilgi edinme kaynağıdır. Ders kitapları, derslerin ve konuların işleniş yönlerinin belirlenmesi, ders işleniş usulleri ve konuların sıralanışı gibi, hem teknik hem de bilgi yönünden öğretmen ve öğrenciye kılavuzluk eder. Bu kadar hayati öneme sahip olan ders kitaplarının da çok dikkatli, ciddi ve en faydalı şekilde kullanılmasını sağlayacak bilgi, teknik ve üslupla hazırlanması gerekir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, gelişimi ve kısa sürede cihanşümul bir mahiyet kazanmasının altında yatan birçok neden vardır. Bir konunun, bir olayın anlaşılması demek, o olayı meydana getiren bütün unsurların, etmenlerin anlaşılması ve iyice kavranması demektir.

Kişi, bir işi yaparken bile o işi neden yaptığını, hangi amaçla yaptığını bilmezse amacına ulaşamaz ve hatta hata yapar. İşte bu sebeptendir ki, tarihi bir olayın anlaşılması için, o olayı vücuda getiren nedenlerin ve şartların iyice anlaşılması, öğrenilmesi gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve kısa sürede cihan devleti olmasının birçok nedenin varlığı ve bu nedenlerin birbirinden bağımsız olması, konunun öğrenciler tarafından anlaşılmasını engellemektedir. Tarihi bir olayın nedenlerini sıralamak, o konuyu aydınlatmak ve sağlıklı bir neden-sonuç ilişkisi ortaya koymak demek değildir. Bu, sadece öğrencileri ezberci yetiştirmekten öteye gitmeyen bir tutumdur.

Nedensellik ilişkisi nedenler arasındaki ilişkiyi kurmaktır. Nedenler arasındaki ilişkilerin detaylı açıklamasını ise öğrenciye bırakmak gerekir. Ülkemizde mevcut olan ders kitaplarında, verilen nedenler üzerinde öğrencilerin tartışmalarını sağlayacak, ileri düzeyde düşünme ve yorum yapabilme güçlerini harekete geçirecek herhangi bir soru ağı, çelişkili bilgi ya da ifade öğrenciye sunulmamıştır. Bu durumda öğrencilerdeki nedensellik ilişkisini kurma becerisinin gelişmemesine neden olmaktadır.

2. 7. 1. İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Ders Kitaplarında Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Konusunun Ele Alınışı

Araştırmaya katılan 8. sınıf öğrencileri yeni hazırlanan programa göre eğitim almamıştır. Bundan dolayı, öğrencilerin eğitim aldığı sosyal bilgiler kitabı eski, programa göre hazırlanan kitaplardır.

İncelenen sosyal bilgiler kitaplarında, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve gelişimine etki eden faktörler açıkça dile getirilmemiştir. Konu hikayeci anlatım tarzıyla sunulmuştur. Siyasi gelişmelere ve olaylara geniş biçimde yer verilerek sıkıcı, karışık ve detaylı bir anlatım tarzı kullanılmıştır. Kitapların sayfalarının yapısı ve fiziksel görünüşü öğrencini ilgi ve isteğini çekecek biçimde hazırlanmamıştır.

Bu kitaplarda öğrencilerin düşünmelerini ve merak etmelerini sağlayacak hiçbir unsura yer verilmemiştir. Öğrenci, yükseliş dönemine kadar olan bahsi okuduktan sonra bile, Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişmesine etki eden faktörleri kendisinin çıkarması pek mümkün görünmemektedir.

MEB tarafından basılan; Şenünver ve diğerlerinin hazırladığı (2005: 151-160), 6. sınıf sosyal bilgiler kitabında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve gelişimi ile ilgili fazla neden gösterilmemiş ve siyasi gelişmelere ağırlık verilerek, düz yazı şeklinde öğrencilere bilgi sunulmuştur. Kitapta şu bilgiler yer almaktadır:

- Bizans'ın zayıf olması ve taht kavgalarının yaşanması,
- Balkanlarda güçlü bir otoritenin olmaması,
- Fethedilen yerlerin Türkleştirilmesi,
- Karesi Beyliği'nin alınarak denizlerde ilerlenmesi,
- Anadolu Türk birliğinin Osmanlı Devleti tarafından kurulması.

Şahin ve diğerleri tarafından hazırlanan (2000: 152- 160) 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişiminin nedenlerinden, neredeyse hiç bahsedilmemiştir. Sadece siyasi olaylar, kronolojik sıra içinde anlatılmıştır. Öğrencilerin, Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişmesine dair, nedenleri sorgulayıcı ve düşündürücü bir tavır içine girmeleri beklenilemez. Kitapta yer alan bilgiler şöyledir:

- Osman Bey'in batıya ağırlık vermesi ve Anadolu'daki beyliklerle mücadeleye girmemesi,
- Bizans'ın ve Balkanlar'ın güçsüz olması.

2. 7. 2. Lise 9. Sınıf Tarih- 1 Ders Kitaplarında Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Konusunun Ele Alınışı

Madem'in hazırladığı (2005: 181) tarih kitabında Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişme sebeplerini listelemekten ve ayrı bir başlıkla nedenlere işaret etmeden siyasi gelişmelerin seyrinde sunulmuştur. Kitapta yer alan bilgiler şöyledir:

- Bizans'ın güçsüz olması,
- Gaza ve cihad anlayışı ile Türkmenler'i etkilemeleri ve fetih yapmaları,
- Ülkenin hanedanın ortak malı olarak görülmeyişi,

- Devlet adamlarının adaletli ve hoş görülü olmaları,
- Devlet adamlarının iyi eğitilmiş olmaları.

2. 7. 3. Lise 10. Sınıf Tarih-2 Ders Kitaplarında Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Konusunun Ele Alınışı

MEB tarafından basılan, Cazgır ve diğerlerinin hazırladığı (2005:20) Tarih-2 kitaplarında, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu ve büyük bir devlet olmasının nedenleri tarihi kronolojiye göre verilmiştir. Kitapta ayrı bir bölüm ya da başlık olarak Osmanlı Devleti'nin kısa sürede büyümesinin nedenlerine yer verilmemiştir. Konu metin halinde yazılmış. Öğrenci, konuyu okuduğu zaman, kitapta yer alan sebepleri kendiliğinden bulup maddeleyebilir. Sebep-sonuç ilişkisini bulmak için öğrencilerin ileri seviyede düşünmelerine, yorum ve öteleme yapmalarına gerek yoktur. Sebepler gayet açıktır. Devletin kısa sürede gelişmesini sağlayan etmenlerden birkaç tanesi kitapta yer almaktadır. Bunlar:

- Osmanlı Beyliği'nin uc bölgesinde olması, doğudan gelen ve kendilerine yurt arayan Türkmenler tarafından sürekli beslenmesi,
- Şeyh Edebali ile Osman Bey'in akrabalık kurması ve Osman Bey'in Şeyh Edebali'nin Anadolu'daki nüfuzundan faydalanması,
- Akıncıların beylik için önemli olması,
- Karasi Beyliği'nin alınmasının önemli olması,
- Fethedilen yerlerin Türk kimliği kazandırılması,
- Fethettikleri bölgedeki yerli halka hoşgörülü davranmaları,
- Anadolu Türk birliği için, Osmanlı Beyliği'nin barışçı siyaset izlemesi.

Çetin ve diğerlerinin (2005: 153-154) Genel Türk Tarihi dersi için hazırlamış olduğu ders kitabında, Osmanlı Devleti'nin kurulmasına ilişkin verilen bilgiler diğer kitaplarda yer alan bilgilere benzemektedir. Kitap, düz yazı şeklinde hazırlanmış olup, konuya dair siyasi gelişim içerisinde değinilmiştir. Kitapta yer alan nedenler şöyledir:

- Osmanlı beylerinin gaza ve cihad ülküsünü benimsemeleri sonucunda, Anadolu'da, Osmanlıların, taraftar toplaması,
- Bizans' komşu olması ve onun güçsüz durumundan faydalanılması,

- Anadolu'daki siyasi boşluktan faydalanılarak, Anadolu Türk birliğinin sağlanması.

Kara'nın hazırladığı (2002-2003: 15-23) Tarih 2 kitabında da Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişimi meselesi, siyasi olayların kronolojik sırası içinde verilmiştir. Bu kitapta da gelişimin sebepleri, ayrı bir başlık altında verilmemiştir. Öğrenci, konuyu okuduğu zaman, nedenlerle ilgili çıkarım yapabilir.

Bu nedenler şunlardır:

- Bizans'ın kötü durumundan ve taht kavgalarından iyi bir şekilde faydalanılması,
- Anadolu'daki iktidar boşluğunun Osmanlı Beyliği lehinde sonuçlanması,
- İskân siyasetinin Osmanlı beyleri tarafından başarılı bir şekilde uygulanması.

MEB tarafından basılan, Kopruman ve diğerlerinin hazırladığı (2000: 12-21), tarih ders kitabı, ağırlıklı olarak siyasi gelişmelerden ve bu siyasi gelişmelerin teferruatından, kronolojik sırayı gözeterek bahsetmiştir. Osmanlı Devleti'nin kısa sürede inkişafına ilişkin olarak, dikkat çekici her hangi bir noktaya işaret edilmemiştir. Siyasi olayların içerisinde, birer cümle ile, nedenler sezdirilmeye çalışılmıştır. Öğrenci konuyu okuduktan sonra, çıkarım yapabilir. Kitapta bahsedilen nedenler şunlardır:

- Bizans'ın güçsüz olması ve Anadolu toprakları ile ilgilenememesi,
- Bizans'ın güçsüz durumundan faydalanılarak, Bizans topraklarına akınlar yapılması ve toprak kazılması,
- Karesi Beyliği'nin alınması ile denizcilik faaliyetlerinin başlaması,
- Anadolu beyliklerinin ve Bizans'ın Osmanlıları önemsememesi,
- Öncelikli hedefin Balkanların fethi olması ve buraların Türkleştirilmesi,
- Yukarıda sayılanların sonucu olarak, Anadolu'da nüfuz sahibi olmaları ve Türk siyasi birliğinin sağlanması.

Yukarıda sıralanan maddeler, ders kitaplarında Osmanlı Devleti'nin kurulması ve kısa sürede büyüüp diğer beyliklerin ve Bizans'ın önüne geçmesini sağlayan nedenler olarak gösterilmiştir.

2. 7. 3. Lise 11. Sınıf Osmanlı Tarihi Dersi Ders Kitaplarında Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Konusunun Ele Alınışı

Milli Eğitim Bakanlığı'nın (Başaran ve diğerleri, 2005: 13) Osmanlı Tarihi dersi için hazırlamış olduğu kitaplarda devletin kuruluş süreci, yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler geniş yer kaplamıştır. Devletin 15. yy döneminden bahsedilmeden önce, Osmanlı Devleti'nin kısa sürede inkişafının nedenleri derli toplu olarak “sebepler” başlığı altında verilmiştir. Kitapta yer alan sebepler şunlardır:

- Bizans Devleti'nin içinde bulunduğu karışık dönemden iyi şekilde faydalanıldığı,
- Karasi Beyliği'nin alınmasının gerekli olduğu ve sağladığı faydalar,
- Osmanlı Beyliği'nin coğrafi konumunun önemi,
- İlk üç hükümdarın üstün özellikte olması,
- Anadolu beylikleri arasındaki mücadeleye Osmanlıların katılmamaları,
- Adaletli ve hoş görülü politika benimsemeleri,
- Yönetimin Türkler'in elinde olması,
- Gaza ve cihad duygusunun önemi,
- Başarılı bir iskan siyasetinin takip edilmesi.

Bu kitapta konu, Tarih 2 kitabına göre daha kapsamlı bir şekilde ele alınmış. Sebepler, hem özel başlık altında verilmiş hem de konunun okunması sırasında konu metninde de yer almış. Sebepler, daha fazla ve çok yönlü olarak kitapta verilmiştir.

Fakat incelenen ders kitaplarında, kullanılan üslup, öğrencinin dikkatini çekecek, merak duygusu uyandıracak veya empati yapmalarını sağlayacak bir biçimde hazırlanmamıştır. Anlatılan olaylar ve kişiler, günümüz insanından çok uzakta bir yerde ve sanki yaşananların bizimle hiçbir bağı yokmuşçasına anlatılması, öğrencilerin tarihe ve tarih dersine bakış açılarını olumsuz bir şekilde etkimiştir.

Tarihi olayların kahramanları insandır. Zaman içinde insanlar değişir, şartlar değişir fakat insan tabiatı değişmez. İşte bu sebeple, geçmiş olayları ve kişileri

anlatırken, o insanların bizlerden çok farklı olmadığı mesajını verebilmek önemlidir. Ancak bu sayededir ki, kişiler geçmişte var olan durumları hayal edebilir, kendini geçmişteki olaylar içinde hissederek geçmiş ve yaşanmış anlayabilir.

Tarihin ve tarih dersinin amaçlarından biri olan, geçmişten ders çıkarmak, geçmişe dair tecrübe sahibi olmak, ders kitaplarının titizlikle oluşturulması ve öğrenciye sunulmasıyla yakından ilgilidir.

Tarih ders kitaplarında metin, kesin ve tek doğruya işaret eden hükümlerden arınık olmalıdır. Çünkü okuyucu okuduğu metinle etkileşim içine girebilmeli, düşünebilmeli, eleştirebilmeli ve okuduğunu kendi bilgileriyle bütünleştirerek yeniden yapılandırabilmelidir.

Bu husus ile ilgili İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, tarihi inşa ve tesis etmekle, inşa ve tesis edilmiş bir tarihi doğrudan okutmanın farklı ve yanlış olduğunu vurgulamıştır (Akt. Ata, 2000: 596).

Ülkemizde ve diğer ülkelerde tarih, okunur ve okutulur. Okuyucuya düşünme payı bırakılmaz. Metni yazan kişi, okuyucuları yerine düşünmüş ve kesin bir yargıya ulaşmıştır zaten. Bu durumda öğretmen ve öğrenci sadece kitaptaki bilgiye ulaşır, okur ve ezberler. Baltacıoğlu da bu duruma işaret etmiş ve bu tür sakıncaları ifade etmeye çalışmıştır.

Yurt dışındaki tarihçiler ve eğitimciler, kitapların hazırlanmasındaki yanlış tutumu ve eksiklikleri göz önüne alarak, tarih ve sosyal bilgiler dersi için, bilişsel gelişimi dikkate alan kitaplar hazırlamaya başlamışlardır (Safran ve Ata, 2003: 347).

Bilimsel eserlerin ve ders kitaplarının incelenmesi sonucunda Osmanlı devleti'nin gelişme sebepleri aşağıdaki gibi çıkarılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Gelişme Sebepleri:

- 1. Coğrafi Konum:** Balkanlara ve Bizans'a komşu olması, Moğol baskısı ve tehdidinden uzak olması.
- 2. Bizans'ın ve Balkanların Durumu:** Hem Bizans'ın hem de Balkanların güçsüz olması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Batıya doğru ilerlemesi ve buralara kolaylıkla yerleşmesi.
- 3. Anadolu'daki Faaliyetleri:** Fetihte bulunurken öncelikle yakın yerlerin fethedilmesi ve sistemli bir fetih politikası izlenmesi. Diğer devletlerle dostça geçinmesi.
- 4. İki Cephede savaşmaması:** Osmanlı Devletinin hem balkanlarda hem de Anadolu'da aynı anda savaşmaması.
- 5. Devlet Adamlarının Başarılı Olması:** Kuruluş Dönemindeki sultanların, kuruculuk yeteneklerinin; cesur, kararlı, iyi eğitilmiş ve uzağı görebilen şahsiyetler olması.
- 6. Hoşgörölü ve Adil Politika İzlenmesi:** Ülke içindeki ve dışındaki sorunların öncelikle barışçı yollarla çözümlenmesi. Hem devlet yönetiminde hem de gündelik (sosyal yaşamda) hayatta ayırım yapılmadan herkese adil davranılması.
- 7. Egemenliğin Paylaşılmaması:** Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi "ülke hanedanın ortak malıdır" anlayışının benimsenmemesi, egemenliğin sadece sultana ait olması.
- 8. Anad. Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması:** Osmanlı Devleti; idari, askeri, mali, adli ve mülki yapılarını, bu devletlerinkinden örnek alarak oluşturmaları.
- 9. Sürekli Ordunun Olması:** Diğer Türk beyliklerinden önce, Osmanlı sultanlarının emrinde daimi bir ordunun her zaman hazır bulunması.
- 10. Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi:** Osmanlı sultanlarının ve devlet adamlarının bu fikirleri desteklemesi sonucunda hem İslam egemenliğini yaymak hem de bol ganimet elde etmek için durmaksızın Bizans topraklarına akın etmişlerdir.

2. 8. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu konu ile ilgili yurt dışında bazı araştırmalar yapılmış fakat ülkemizde bu konu ciddi bir biçimde çok fazla araştırılmamıştır

Tay'ın (2007: 285-88), ilköğretim 4., 5., 6. ve 7. sınıf öğrencileri üzerindeki yaptığı araştırma, öğrencilerin sosyal bilgiler öğretimi kapsamında nedensellik ilişkilerinin ne düzeyde olduğunu ve bazı değişkenlerin, nedensellik ilişkisi üzerinde etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. İstatistiki sonuçların yanı sıra öğrencilere “neden” sorusu yöneltilerek, açıklamaları istenmiş. Araştırma sonuçlarına göre, cinsiyet farkı, neden seçiminde bir anlam ifade etmemiştir. Sınıf derecesi ile neden seçimindeki düzey, doğru orantılı olarak değişiklik göstermiş. Alt sosyo-kültür seviyesinden gelen ailelerin çocukları ile üst soso-kültür seviyesinden gelen ailelerin çocukları arasında, neden seçimi ve ifade biçimi bakımından fark bulunmuş. Yine çevre-nedensellik ilişkisi kurma bakımından aralarında doğru orantı olduğu tespit edilmiştir.

Ciardiello'nun (2002: 5) araştırması ise kitaplardaki tarih anlatımı ve yine kitaplarda yer alan konuyla ilgili okuma parçalarının anlaşılması hususundadır. Araştırmacılar, öğrencilerin kitaplardaki soyut kavramları okumada ve anlamada yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Öğrencilerin neden-sonuç ilişkisini anlatırken zorluk çektikleri, çoğu öğrencinin kitaplardaki açıklamaları anlayamadıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin nedensellik zincirini kurabilmeleri için, öğretmenlerin değişik stratejiler izlemesi ve geliştirmesi gerektiğini vurgulanmıştır. Çünkü “niçin”leri anlamamanın ve anlamlandırmanın en iyi yolu “neden” sorusunun öğretmenler tarafından sıkça sorulmasının, okuma parçasının analizinin iyi bir şekilde öğretmen-öğrenci iş birliği içinde yapılmasının gerektiği vurgulanmıştır.

Ashby, Leeve ve Dickinson'ın (1997: 18) yaptığı bir araştırmada 320 öğrencinin katılımıyla farklı yaş guruplarına (8, 11, 12, 14 yaş), tarihi bir olay ve bu olayın muhtemel birkaç sonucu verilmiştir. Öğrencilerden olayın sebeplerinden “sence en doğru sebep hangisi” sorusu sorulmuş. Öğrencilerin yaşlarına ve zihin

yapılarına uygun olan sebebi seçtikleri görülmüş. Küçük olanlar, sebepleri daha kişisel nitelik taşıyan, karmaşık düşünme becerisi gerektirmeyen sebepleri göstermişlerdir. Büyük yaş grubundakiler ise soyut düşünmeyi gerektiren, karmaşık ve çapraşık sebepleri göstermişlerdir. Yine aynı araştırmada, çocukların; tarih eğitiminde tarihsel açıklamalar verildiğinde sebep ve sonuçlar arasında ayrım yapamadıkları görülmüş, buna ek olarak “neden sence bu?” sorusu sorulduğunda öğrencilerin seçtikleri sebepleri tam olarak izah edemedikleri kendi düşüncelerini açıklayamadıkları tespit edilmiştir.

Carretero (1997: 45) kişilerdeki “nedensellik” anlayışlarının farklılık ve benzerlik göstermelerine ilişkin bir araştırma yapmıştır. 120 katılımcıya Amerika’nın Keşfi, Fransız Devrimi, II. Dünya Savaşı, Sovyet Rusya’nın Çöküşü gibi konularda kişisel, siyasi, ekonomik, ideolojik, uluslar arası politik nedenler ve uzak nedenleri vermiş ve sıralamalarını istemiştir. Fransız İhtilali ile ilgili 9. ve 11. sınıf öğrenciler kişisel nedenlere siyasi nedenlerden daha fazla önem vermiştir.

Bu konu ile ilgili, bizde ilk araştırmayı yapan Ali Reşat Bey’dir (1912: 58). Ona göre; tarih dersi hayal gücünü geliştirdiği kadar algılamayı da geliştirir. Öğrencinin yaşı ve zihin gelişimiyle paralel bir şekilde, öğretmen niçin sorularını sorarak işe başlayabilir. İlk etapta “niçin”lerin cevaplarını öğretmenin vermesi, öğrencilerdeki muhakeme ve düşünme gücünü harekete geçirebilir. Artık bu küçük alıştırmaların sonunda öğrenciler muhakemeye ve eleştirmeye alışmış olurlar. Öğrencilerin yaşları ve zihin gelişimleri doğrultusunda, olayların sebeplerini açıklayacaklarını, daha ileri seviyeye ulaştıklarında ise bir önceki seviyelerine göre daha karmaşık, çok boyutlu düşünme becerisi gerektiren nedenler üzerinde duracaklarını günümüz araştırmacıları ve bilim adamlarından çok daha önce ifade etmiştir.

Nedensellik anlayışını inceleyen, farklılık ve benzerlikleri ortaya koyan çalışmaların sayısı sınırlıdır. Ama yapılan araştırma sonuçları göstermektedir ki, cinsiyet, nedensellik ilişkisi kurulmasında ayırt edici bir özellik taşımamaktadır. Buna karşın, bireylerin yaşları ve sosyo-ekonomik durumları, nedensellik ilişkisinin kurulmasında belirleyici bir özellik taşımaktadır.

III. BÖLÜM

YÖNTEM

3. 1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada betimsel yöntem kullanılmaktadır. Araştırmada ankete dayanan veriler değerlendirilmektedir. İlk etapta, uygulanan anket, uzman görüşü alındıktan sonra hazırlanmıştır. Hazırlanan anket, belirlenen okul öğrenci ve öğretmenlerine ayrıca üniversitede görev alan tarihçi akademisyenlere uygulanmıştır.

3. 2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Tokat ili Zile ilçesi sınırları dahilinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Lise ve İlköğretim okulu öğrencilerinden ve bu okullarda görev yapan tarih öğretmenleri ve sosyal bilgiler öğretmenlerinden oluşmaktadır.

Araştırmanın örneklemine, Tokat ili Zile ilçesine bağlı Zile Anadolu Öğretmen Lisesi, Zile Ticaret Meslek Lisesi 10. sınıf ve 11. sınıf öğrencileri ile Zile Mehmet Akif İlköğretim okulu, Zile Atatürk İlköğretim Okulu 8.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

3. 3. Denekler

Bu araştırmaya toplam 300 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların 176'sı erkek ve 126'sı kız öğrencidir. 8. , 10. ve 11. sınıflardan 100'er kişi araştırmaya katılmış ve toplamda 300 kişiye araştırma uygulanmıştır. 8. sınıf öğrencilerinin 49'u erkek, 51'i kız; 10. sınıf öğrencilerinin 65'i erkek, 35'i kız; 11. sınıf öğrencilerinin 60'ı erkek, 40'ıkız öğrencidir.

Araştırmaya, katılan sınıfların tarih öğretmenleri ve sosyal bilgiler öğretmenleri olmak üzere toplam 6 öğretmen dahil edilmiştir. Ayrıca, alan uzmanı 9 tarihçiye de araştırma uygulanmıştır.

3. 4. Veri Toplama Tekniği

Bu araştırmada “Betimleyici Araştırma” yöntemi kullanılmış ve veriler hem nitel hem de nicel yöntemlerle elde edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ve yükselişinin nedenlerinin sıralandığı bir anketle veri toplanmıştır. Ayrıca ğrenci ve öğretmenlerin bu konu ile ilgili görüş ve yorumları da yazılı olarak alınmıştır. Bu yazılı fikir alma işi anketten ayrı olarak uygulanmayıp anketin içinde yer almıştır.

3. 5. Verilerin Analizi

Bu araştırmada verilerin analizi; ankette yer alan maddeler ve cevap veren bireylerin özelliklerinin beraber değerlendirilip analiz edilmesinden sonra sonuca ulaşılmıştır. Anketteki maddelerin madde analizleri ve cevap verenlerin kişisel zellikleri SPSS programı yardımıyla sınıflandırılmıştır.

Bu çalışmada bağımsız değerşkenler katılımcı öğrencilerin cinsiyet, bölüm ve sınıflarıdır. Bağımlı değerşken ise ğrencilerin “Osmanlı Devleti’nin kısa sürede gelişip büyük bir imparatorluk olması”nın en önemli sebepleri üzerene tercihleridir. Her iki değerşkende de veriler sınıflama ölçeklerinden elde edilmiş olduğu için gruplar arası fark parametrik olmayan bir istatistik analiz yöntemi olan Pearson Kay-Kare (Chi-Square) tekniği ile incelenmiştir. Bu teknik iki sınıflamalı değerşken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test eder (Büyüköztürk, 2005: 58). İki değerşken arasında ilişkinin olması, bir değerşkenin düzeylerindeki cevapların, diğer değerşkenin düzeylerinde farklılaştığını gösterir.

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde ilköğretim ve lise öğrencilerinin Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu çerçevesinde oluşturdukları nedensellik zincirlerine ait bulgulara ve buna bağlı yorumlara yer verilmiştir. İlk olarak 8. sınıf öğrencilerine ait bulgular, daha sonra da 10. ve 11. sınıf öğrencilerine ait bulgular yer almıştır.

4. 1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu çerçevesinde öğrencilerin; cinsiyetlerinin ve sınıf düzeyinin nedensellik anlayışları üzerinde etkisi var mıdır?

Bu alt probleme cevap verebilmek için araştırmaya katılan öğrencilerin ayrı ayrı nedensellik ilişkileri incelenmiştir. 8. sınıfların en önemli buldukları ilk üç önemli neden tek tek analiz edilmiştir. Aynı işlem 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin tercihleri de ayrı ayrı incelenmiş ve bu alt probleme cevap verilmiştir. Aşağıda öğrencilerin nedensellik anlayışlarının incelendiği tablolar yer almaktadır.

4. 1. 1. İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerine Ait Bulgular

Bu bölümde 8. sınıf öğrencilerine ait bulgular yer almaktadır. Öğrenci tercihlerinden en önemli ilk üç tercihinin ait bulgulara yer verilmiştir.

4. 1. 1. 1. İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının En Önemli Sebepleri Üzerine Tercihleri Nelerdir; Öğrenci Tercihlerinde Cinsiyete Bağlı Bir Fark Var Mıdır?

Öğrencilerin en önemli ilk üç tercihlerine ait cinsiyet farkını ayrı ayrı bildiren tablo, bulgu ve yorum aşağıdaki gibidir.

Tablo 4-1:
8. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Birinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
Coğrafi Konumu	7	1	8
Bizans'ın ve Balkanların Durumu	8	2	10
Anadolu'daki Faaliyetleri	3	1	4
İki Cephede Savaşmaması	5	3	8
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	13	29	42
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	5	9	14
Egemenliğin Paylaşılmaması	1	0	1
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	0	3	3
Sürekli Ordunun Olması	7	2	9
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	0	1	1
Toplam	49	51	100

Tablo 4-1 incelendiğinde 8. sınıf öğrencilerince Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasının en önemli sebebi olarak “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” (n=42) görülmüştür. Ayrıca Kay-Kare testi sonuçları, kız ve erkek öğrencilerin en önemli sebep tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir ($X^2=24.586$; $sd=9$; $p =0.003$). Bu “neden” tercihinde kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre bu nedeni seçmede baskın oldukları tablodan anlaşılmaktadır.

Devlet adamlarının başarılı olarak görülmesi, öğrenciler için en göze çarpan ve mantıklı gelen maddedir. Bu dönem öğrencileri soyut düşünme becerilerini tam olarak gerçekleştiremeyen fakat büyük ölçüde bu döneme girmiş ve bu dönemin sonlarına yaklaşmış öğrencilerdir. Onların bakış açısıyla devleti kim, nasıl yönetirse devlet o doğrultuda gelişir. Öğrenciler, Osmanlı Beyliği'nin gelişimini ve başarısını

kişisel nedenlere bağlamışlardır. Devlet adamı başarısız ise devlette başarısız ve yenilmiş sayılır. Bunu öğrenciler şu şekilde ifade etmiştir:

- **Hatice:** “devlet adamları başarılı olursa ülke daha da kalkınır.”
- **Belkıs:** “başa geçen hükümdarlar devleti daha iyi yönetmiş. Merkezi otoriteyi sağlamış ve ayrıca orduda disiplini sağladığı için savaşlarda başarılı olmuştuk”.
- **Can:** “bence en önemli neden budur. Çünkü, tecrübeli bir devlet adamı her şeyi bilen kişidir. Fatih Sultan Mehmet gibi olursa her yeri fethedebilir”.
- **Cihan:** “devlet adamları başarılı olmasaydı devlet büyüyüp gelişmezdi”.

Tablo 4-2:

8. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği’nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının İkinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
Coğrafi Konumu	4	4	7
Bizans’ın ve Balkanların Durumu	8	3	11
Anadolu'daki Faaliyetleri	7	3	10
İki Cephede Savaşmaması	2	3	5
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	12	6	18
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	3	11	14
Egemenliğin Paylaşılması	3	3	6
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	2	5	7
Sürekli Ordunun Olması	7	14	21
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	1	0	1
Toplam	49	51	100

Tablo 4-2 incelendiğinde 8. sınıf öğrencilerince Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasının en önemli ikinci sebebi olarak “Sürekli Ordunun Olması” (n=21) görülmüştür. Ayrıca Kay-Kare testi sonuçları kız ve erkek öğrencilerin en önemli ikinci sebep tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($X^2=15.372$; $p=0.081$).

Öğrenciler için ordu, güç ve güvenliğin simgesi olmuştur. Öğrencilerin böyle hissetmesi ve düşünmesinde cinsiyete göre bir farklılık olmamıştır. Öğrenciler için ordunun gücü, başarıyı ve güvenliği simgelediği, verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır.

- **Gülner:** “ordular her zaman hazır, güçlü ve hür olmalı”.
- **Filiz:** “ordunun olması, önlem alıcı olur”.
- **Merve:** “çünkü devlet bizim için önemli ve korunması gerekir”
- **Mustafa:** “düzenli ordu olmasaydı, ülke tehdit altında olurdu”.
- **Ercan:** “ordu sürekli hazır bulunmasaydı, başka devletler savaş açtığında Osmanlı Devleti yenilirdi. Ordusu olduğu için hep kazanmıştır”.
- **Berk:** “ her zaman her şeye karşı hazır durumda olması”.
- **Bahadır:** “ordu bütün devletlerin ana direğidir. Devletin büyümesine büyük katkı sağlar”.

Cevaplarına yer verilemeyen diğer öğrenciler de hemen hemen aynı cevabı vermişlerdir. Ani durumlarda ordunun faydalı olması, savaşların kazılması, devletler için önemli olduğu şeklinde görüşlerini dile getirmişlerdir.

Tablo 4-3:
8. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Üçüncü Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
Coğrafi Konumu	5	4	9
Bizans'ın ve Balkanların Durumu	4	3	7
Anadolu'daki Faaliyetleri	3	7	10
İki Cephede Savaşmaması	4	5	9
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	9	6	15
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	4	8	12
Egemenliğin Paylaşılmaması	4	3	7
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	6	0	6
Sürekli Ordunun Olması	5	10	15
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	6	4	10
Toplam	49	51	100

Tablo 4- 3 incelendiğinde 8. sınıf öğrencilerince Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasının en önemli üçüncü sebebi olarak “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” (n=15) ve “Sürekli Ordunun Olması” (n=15) görülmüştür. Burada dikkati çeken, iki tane üçüncü önemli nedenin olası ve üçüncü önemli sebep olarak gösterilen iki “neden”in, birinci ve ikinci önemli olarak gördükleri “neden” olmasıdır.

Ayrıca Kay-Kare testi sonuçları kız ve erkek öğrencilerin en önemli üçüncü sebep tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($X^2=12.073$; $sd=9$; $p=0.209$).

8. sınıf öğrencilerinin birinci ve en önemli neden olarak gösterdiği “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” aynı zamanda 8. sınıf öğrencilerinin üçüncü tercihlerinde de karşımıza çıkmıştır. Bu dönem öğrencileri; görünen, fazla karışık

olmayan nedenleri seçmiştir. Öğrencilerin seçtikleri nedenler, simgesel nedenlerdir. Yani, “devlet adamı iyi ise devlette iyidir”. “Savaşları kazanmak ve ülkeyi korumak için ordu şarttır. Ordu güçlü ise devlette güçlü ve yenilmezdir” öğrencilerin ilk üç tercihleri bu doğrultudadır. Öğrencilerin üçüncü tercihlerine ilişkin gösterdiği nedenlerden bazıları şöyledir:

- **Arif:** “ Osmanlı Devleti’nde ordu büyük bir önem kazanmaktadır. Osmanlı Devleti’nde ordunun yeri büyüktür”.
- **Hüseyin:** “bir devlette padişahların güçlü ve zeki olması gerekir”
- **Zeynep:** “sürekli ordunun olması her zaman daha yeni ve güçlü askerlerin olmasını sağlar. Ani saldırılara karşı başarı gösterirler”.
- **Bülent:** “ordu sürekli hazır olmasaydı, başka devletler savaş açtığında Osmanlı Devleti yenilirdi. Ordusu olduğu için hep kazandı”.
- **Melek:** “devlet adamlarının başarılı olması iyi bir şey. Güçlü bir devlet ortaya çıkar”.
- **Gül:** “devlet adamları başarılı olursa ülke daha da kalkınır”.

8. sınıf öğrencilerinin ilk üç nedenleri maddelenecek olursa karşımıza şu tablo çıkar:

1. önemli:	“Devlet Adamlarının Başarılı Olması”
2. önemli:	“Sürekli Ordunun Olması:
3. önemli:	“Devlet Adamlarının Başarılı Olması” ve “Sürekli Ordunun Olması”

Şekil 2: 8. Sınıf Öğrencilerinin “Neden” Sıralaması

Tablo 4-1, 4-2, 4-3 incelendiğinde, 8. sınıf öğrencilerinin en önemli ilk üç tercihlerinin belirlenmesinde, birinci tercihleri hariç, diğer iki tercihlerinde cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmektedir. Genellikle tercihlerinde cinsiyetin belirleyici bir fark olmadığı kanaatine varılabilir.

4. 1. 2. Orta Öğretim 10. Sınıf Öğrencilerine Ait Bulgular

Bu bölümde 10. sınıf öğrencilerinin tercihlerine dair veriler bulunmaktadır. Tercihlerin önem sırasının belirlenmesinde, öğrencilerin cinsiyetlerinin tercihleri üzerindeki etkisine yer verilmiştir.

4. 1. 2. 1. Orta Öğretim 10. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının En Önemli Sebepleri Üzerene Tercihleri Nelerdir; Öğrenci Tercihlerinde Cinsiyete Bağlı Bir Fark Var Mıdır?

10. sınıf öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir olmasına dair seçtikleri nedenler aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Bu tablolarda öğrencilerin en önemli buldukları ilk üç nedeni tercih etmelerinde cinsiyetlerinin tercihlerine etkisi ayrı ayrı tablolarda verilmiştir.

Tablo 4-4:

10. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Birinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı Ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
Coğrafi Konumu	13	4	17
Bizans'ın ve Balkanların Durumu	7	4	11
Anadolu'daki Faaliyetleri	6	1	7
İki Cephede Savaşmaması	2	3	5
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	18	5	23
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	7	12	19
Egemenliğin Paylaşılmasında	2	2	4
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	2	0	2
Sürekli Ordunun Olması	4	3	7
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	4	1	5
Toplam	65	35	100

Tablo-4 incelendiğinde 10. sınıf öğrencilerince Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir imparatorluk olmasının en önemli sebebi olarak “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” (n=23) görülmüştür. Ayrıca Kay-Kare testi sonuçları öğrencilerin cinsiyetlerine bağlı olarak en önemli sebep tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($X^2=14.243$; $p=0.114$; $sd=9$). Öğrencilerin bu neden tercihinine ilişkin açıklamalarından bazıları şöyledir:

- **Emre:** “başarılı devlet adamları halkın güvenini kazanmış olur. Bir devletin büyümesi ve ilerlemesi için olması gereken en önemli faktör sağlanmış olur”.
- **Murat:** “her şey ilk önce devlet adamlarından başlar; fikirler, hareketler.. Devlet adamları ne kadar zeki ise devlette o kadar ilerler”.

- **Betül:** “devlet adamları, ileri görüşlü ve kararlı olmalıdır. Yapılacak her hamle ya devleti batırır ya da yükseltir. Yükselme yolunda; sabır, azim ve cesaret gerekir”.
- **Yasemin:** “devlet ne kadar güçlü olursa olsun, eğer yönetim beceriksizse başarı sağlanamaz”.
- **Elif:** “devlet stratejik yerlerde kurulmuş olabilir, doğal zenginlikleri de olmuş olabilir. Ama bu zenginlikleri kullanmak, devlet adamlarının maharetine kalmıştır”.

10. sınıf öğrencileri de en önemli sebep olarak “Devlet Adamlarının Başarılı Olmasını” tercih etmişlerdir. 10. sınıf öğrencileri, açıklamalarında devlet adamlarının, devletin başarısı ya da başarısızlığında en etkili amil olduklarını ifade etmişlerdir.

Devleti yöneten devlet adamı olduğu için, devlet adamının karakteri, bilgisi ve başarısı öğrenciler nezdinde önem kazanmıştır. 8. sınıf öğrencileri ve 10. sınıf öğrencileri en önemli neden olarak aynı nedeni tercih etmişlerdir. Fakat, nedeni açıklama biçimleri ve yorum kabiliyetleri farklıdır. 10. sınıf öğrencileri, açıklamalarını daha detaylı yapmışlar ve düşüncelerini daha rahat ifade etmişlerdir.

Tablo 4-5:

10. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının İkinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
Coğrafi Konumu	5	3	8
Bizans'ın ve Balkanlar'ın Durumu	5	1	6
Anadolu'daki Faaliyetleri	9	1	10
İki Cephede Savaşmaması	7	3	10
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	19	6	25
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	9	9	18
Egemenliğin Paylaşılmaması	3	0	3
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	0	1	1
Sürekli Ordunun Olması	2	8	10
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	6	3	9
Toplam	65	35	100

Tablo 4-5 incelendiğinde 10. sınıf öğrencilerince Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasının en önemli ikinci sebebi olarak “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” (n=25) görülmüştür. Ayrıca Kay-Kare testi sonuçları öğrencilerin cinsiyetlerine ($X^2=19.260$; $sd=9$ $p=0.023$) bağlı olarak en önemli sebep tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Tablodan da anlaşılabacağı üzere bu nedene, kız öğrenciler, erkek öğrencilere göre daha az rağbet etmiştir. Kız öğrenciler ikinci tercihlerinde çoğunlukla “Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi”ni seçmişlerdir.

10. sınıf öğrencilerinin ikinci önemli tercihlerinde, birinci tercihlerinde olduğu gibi yine “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” nedenini seçtikleri görülüyor. Bu nedene ilişkin öğrenci açıklamalarından bazıları aşağıdaki gibidir.

- **Tuğçe:** “devletin başında, başarılı devlet adamları olunca, orduda başarılı oluyor, sistemli ve kararlı olmalarını sağlıyor”.
- **Ataberk:** “devlet adamlarının gösterdiği performans devleti yükseltecektir. İlerleme yönetimle olur”.
- **Emine:** “bu her şey için geçerlidir. Her zaman baştaki kişi diğerlerine yön vermelidir. İster uçuruma olsun, ister zafere!”.
- **Osman:** “son dönemde padişahların yeteneksiz olması sebebiyle devlet çökmüştür. Bu da bunun önemini gösterir”.

Tablo 4-6:

10. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği’nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Üçüncü Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
Coğrafi Konumu	5	2	7
Bizans’ın ve Balkanlar’ın Durumu	12	5	17
Anadolu'daki Faaliyetleri	8	6	14
İki Cephede Savaşmaması	3	3	6
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	6	5	11
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	12	4	16
Egemenliğin Paylaşılmaması	5	3	8
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	2	2	4
Sürekli Ordunun Olması	6	1	7
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	6	4	10
Toplam	65	35	100

Tablo-6 incelendiğinde 10. sınıf öğrencilerince Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasının en önemli üçüncü sebebi olarak “Bizans’ın ve Balkanların Durumu”nu tercih ettikleri görülmüştür (n=17).

Ayrıca Kay-Kare testi sonuçları öğrencilerin cinsiyetlerine bağlı olarak en önemli üçüncü sebep tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($X^2=4.413$; $sd=9$ $p=0.882$). Öğrenciler bu tercihlerine ilişkin açıklamalarını şöyle dile getirmişlerdir:

- **Fatma:** “Bizans’ın ve Balkanların güçsüz bir durumda olması, Osmanlı Devleti’nin karşısında hiç kimsenin olmaması demektir ve böylece daha kolay toprak kazanma politikası işlenmiş olur”.
- **Ersin:** “Balkanlar kötü durumdaydı, kimsenin Osmanlıyı düşünecek hali yoktu ve bunu fırsat bilen devlet adamları, diğer devletlere üstünlük kurdu”.
- **Ömer:** “siyasi boşluktan faydalanan Osmanlı Devleti fetih politikası geliştirmiştir”.
- **Gözde:** “bazen düşüncenin yayılmasına uygun ortamlar gerekir. Bu ortamı bulduğu zaman da düşünce yayılır. Bizans’ın zayıflığı Osmanlı’nın ilerlemesine yardımcı olmuştur”.

Öğrencilerin üzerinde durduğu nokta, uygun ortamın varlığının bilinmesi ve bu ortamdan en iyi biçimde yararlanılması gerektiği hususundadır. Bu fikirlerini de Osmanlı Devleti’nden örnekler vererek, açıklamaya çalışmışlardır.

Diğer iki önemli tercihlerinde ortaya çıkan “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” nedenini de içine alarak, üçüncü tercihlerine ilişkin açıklamaları yapmışlardır. Uygun ortamdan faydalanabilme kabiliyeti ve bilgisini de devlet adamlarının başarısına bağlamışlardır.

10. sınıf öğrencilerinin “neden” tercihlerinde cinsiyet farkının belirleyici bir rol oynamadığı kanaatine varabiliriz. Çünkü, birinci ve üçüncü tercihlerinde cinsiyete bağlı bir farklılık söz konusu olmamıştır. Sadece ikinci tercihlerinde, cinsiyet farkının belirleyici olduğu, istatistiki verilerle kanıtlanmıştır.

Bu duruma bakarak, 10. sınıflar için de cinsiyetin, neden seçiminde anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

10. sınıf öğrencilerinin ilk üç “neden” tercihi derli toplu bir şekilde aşağıdaki gibi gösterilmiştir.

1. önemli:	“Devlet Adamlarının Başarılı Olması”
2. önemli:	“Devlet Adamlarının Başarılı Olması”
3. önemli:	“Bizans’ın ve Balkanların Durumu”

Şekil 3: 10. Sınıf Öğrencilerinin “Neden” Sıralaması

4. 1. 3. Orta Öğretim 11. Sınıf Öğrencilerine Ait Bulgular

11. sınıf öğrencilerinin Osmanlı Beyliği’nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasına dair seçtikleri nedenler aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Bu tablolarda öğrencilerin en önemli buldukları ve tercih ettikleri ilk üç nedenin analizleri, cinsiyete göre tablolarda verilmiştir.

4. 1. 3. 1. Orta Öğretim 11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği’nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının En Önemli Sebepleri Üzerene Tercihleri Nelerdir; Öğrenci Tercihlerinde Cinsiyete Bağlı Bir Fark Var Mıdır?

11. sınıf öğrencilerinin Osmanlı Beyliği’nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasına dair seçtikleri nedenler aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Bu tablolarda öğrencilerin en önemli buldukları ilk üç nedeni tercih etmelerinde, cinsiyetlerinin tercihlerine etkisi ayrı ayrı tablolarda verilmiştir.

Tablo 4-7:

11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Birinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
Coğrafi Konumu	8	2	10
Bizans'ın ve Balkanların Durumu	2	5	7
Anadolu'daki Faaliyetleri	2	7	9
İki Cephede Savaşmaması	2	0	2
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	22	14	36
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	12	6	18
Egemenliğin Paylaşılmaması	2	3	5
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	0	1	1
Sürekli Ordunun Olması	6	2	8
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	4	0	4
Toplam	60	40	100

Tablo 4-7 incelendiğinde 11. sınıf öğrencilerince Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişip büyük bir imparatorluk olmasının en önemli birinci sebebi olarak “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” (n=36) görülmüştür. Ayrıca Kay-Kare testi sonuçları öğrencilerin cinsiyetlerine bağlı olarak en önemli birinci sebep tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir ($X^2=17.335$; $sd=9$; $p= 0.044$). Kız öğrenciler bu nedeni, erkek öğrencilerden daha az tercih etmişlerdir.

8., 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin en önemli “neden” tercihleri aynıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi olaya bakış açıları, yorum ve dili kullanma yeteneklerinde farklılıklar vardır. Bunları öğrenci açıklamalarında görmek mümkündür. 11. sınıf öğrencilerinin açıklaması aşağıda verilmiştir.

- **Eren:** “Türk örf-adetlerine ve Kur’an’a bağlı padişahlar Osmanlı’nın hızla yükselmesini sağlamıştır. Zira her alanda doğru kararları ancak erdemli insanlar verebilir”.
- **Aysun:** “önder akıllı ve cesaretli olmadığı sürece, ardındaki millet de cesaretini yitirir. Bence millet; önderlik makamındaki insanların başarısıyla büyümüş, kötü olanlarla çökmüştür”.
- **Demet:** “bir devletin ayakta kalması iyi bir yöneticiden geçer ve o devletin, güçlülüğü devlet adamın başarısıyla orantılıdır”.
- **Oğuz:** “bir devletin gelişebilmesi için en önemli faktör devlet adamlarıdır. Fırsatlara rağmen devleti zayıf düşüren de devlet adamıdır, zorluklara rağmen imparatorluk yapan da devlet adamıdır”.

Açıklamalardan da görüldüğü üzere, 11. sınıf öğrencileri düşüncelerini daha derinlemesine ve detaylı olarak açıklamışlardır. Fakat 10. sınıf öğrencileri ile aralarında açıklamalarının içeriği konusunda çok büyük farklılıklara rastlanmamıştır.

Tablo 4-8:

11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının İkinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
Coğrafi Konumu	5	3	8
Bizans'ın ve Balkanların Durumu	10	2	12
Anadolu'daki Faaliyetleri	4	4	8
İki Cephede Savaşmaması	0	1	1
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	13	6	19
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	10	18	28
Egemenliğin Paylaşılmaması	4	4	8
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	1	1	2
Sürekli Ordunun Olması	5	1	6
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	8	0	8
Toplam	60	40	100

Tablo-8 incelendiğinde 11. sınıf öğrencilerince Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasının en önemli ikinci sebebi olarak “Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi” (n=28) olduğu görülmüştür.

Ayrıca Kay-Kare testi sonuçları öğrencilerin cinsiyetlerine ($X^2=19.260$; $sd=9$ $p=0.023$) bağlı olarak en önemli ikinci sebep tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu göstermiştir. Kız öğrenciler bu nedeni, erkek öğrencilerden daha çok tercih etmişlerdir. Öğrenci açıklamalarından bazıları şöyledir:

- **Erdem:** “adilce yapılmış bir iş her zaman başarı getirir”.
- **Muhsin:** “devletin barışçı ve adil olması, halkın devlete olan güvenini arttırmış ve her zaman devletin arkasında durmalarında sağlamıştır”.

- **Okan:** “büyük ve çok uluslu devletlerde, çeşitli kültür, medeniyet ve dinden topluluklar vardır. Her hangi bir haksızlık karşısında karmaşa ve kaos çıkar. Bu da o devleti zor duruma sokar. Osmanlı Devleti adaleti sağlayarak, toplumları bir arada tutmayı başarmıştır”.
- **Zeliha:** “dil, din ve ırk ayrımı yapılmadan herkesin mutlu yaşamasına olanak sağlanması, çok önemlidir”.
- **Gökhan:** “sorunlar karşısında başvurulacak son çözüm savaş olmalıdır. İyi bir diplomasi savaşlarda kazanılamayacak başarılar kazandırır”.

Öğrenciler, iyi bir yönetimin devletin ömrü ve niteliği üzerinde büyük bir etkisi olduğu kanaatindedir. Bunu da devlet adamlarının başarısına ve dolayısıyla devletin güttüğü politikalara bağlamışlardır.

Barışçı ve adil bir politikanın faydaları üzerinde durmuşlar ve Osmanlı Devleti’nden örnekler vermişlerdir. 8. ve 10. sınıflardan farklı olarak “Barışçı ve Adil Politika İzlenmesini” ilk üç önemli tercih arasına almışlar ve politikanın savaşmaktan daha evla olduğunu düşünmüşlerdir. Bu nedeni seçerek, daha detaylı düşündüklerini açıklamalarına bakarak görmek mümkün olacaktır.

Tablo 4-9:

11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Üçüncü Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
Coğrafi Konumu	4	3	7
Bizans'ın ve Balkanların Durumu	9	6	15
Anadolu'daki Faaliyetleri	9	3	12
İki Cephede Savaşmaması	4	3	7
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	8	4	12
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	10	3	13
Egemenliğin Paylaşılmaması	4	1	5
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	5	3	8
Sürekli Ordunun Olması	5	10	15
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	2	4	7
Toplam	60	40	100

Tablo-9 incelendiğinde 11. sınıf öğrencilerince Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasının en önemli üçüncü sebebi olarak tek bir neden seçilmemiştir. Aynı önem derecesine sahip iki neden seçildiği görülmüştür. Bu nedenler: “Bizans'ın ve Balkanların Durumu” (n=15) ve “Sürekli Ordunun Olması” nedenleridir (n=15).

Ayrıca Kay-Kare testi sonuçları öğrencilerin cinsiyetlerine ($X^2=10.023$; $sd=9$ $p=0.349$) bağlı olarak en önemli üçüncü sebep tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir.

Öğrencilerin, “Bizans'ın ve Balkan'ların Durumu”na ilişkin görüşleri:

- **Mert:** “diğer devletlerin güçsüz olması, Osmanlı Devleti'nin daima ileri gitmesini sağlamıştır”.

- **Özgür:** “Osmanlı Devleti zayıf devletlere karşı başarılı bir politika izlemiştir. Balkan’larda güçlü bir Bizans olsaydı bu kadar hızlı büyüyüp gelişemezdi”.
- **Rıdvan:** “başarı için uygun koşulların olması, gelişime hız verir”.
- **Harun:** “Osmanlı bu durumdan iyi faydalanmasını bilmiş ve akınlarla bölgeyi tanıyarak ele geçirmiştir”.

Diğer önemli tercih olan “Sürekli Ordunun Olması” na ilişkin açıklamalar:

- **Yalçın:** “bir devleti güçlü yapan faktörlerden biridir. Düşmanına karşı caydırıcı bir gücün olması önemlidir”.
- **Şule:** “devletin askeri gücü, onu ayakta tutan en önemli unsurlardan bir tanesidir”.
- **Berna:** “devlet kurulduktan sonra bunu korumak için de sürekli bir ordu olmalıdır. Bu olmadan, devlet korunamaz”.
- **Ayça:** “ordusuz bir devlet büyüyüp gelişemez”.

Öğrencilerin, üçüncü önemli tercih olarak seçtikleri nedenler ve açıklamaları yukarda verilmiştir. Öğrenciler bu tercihle ilgili kesin bir yargıya varamamış ve aynı oranda iki nedeni önemli bulmuşlardır.

Devlet adamlarının başarılı olması ve fırsatları iyi değerlendirmeleri bir biriyle ilişkili olarak, öğrenciler tarafından işaret edilmiştir. Ayrıca ordunun güçlü olmasının, siyasi ve askeri alanda caydırıcı bir güç olduğunu da ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin üçüncü tercihlerine ilişkin olarak, cinsiyet farklılığı belirleyici bir rol oynamıştır. Çünkü, birinci ve ikinci tercihlerinde cinsiyete dayanan anlamlı farklar, istatistiki veriler tarafından belirlenmiştir.

11. sınıf öğrencilerinin ilk üç tercihlerinde, cinsiyetin belirleyici bir rol oynadığı çıkarımı yapılabilir. Genel olarak 11. sınıf öğrencilerinin ilk üç tercihleri şu şekilde ifade edilebilir:

-
1. **önemli:** “Devlet Adamlarının Başarılı Olması”
 2. **önemli:** “Barışçı ve Adil Politika”
 3. **önemli:** “Sürekli Ordunun Olması” ve “Bizans’ın ve Balkan’ların Durumu”
-

Şekil 4: 11. Sınıfların “Neden” Sıralaması

4. 4. 1. İlköğretim 8. , Orta Öğretim 10. ve 11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği’nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının En Önemli Sebepleri Üzerene Tercihleri Nelerdir; Öğrenci Tercihlerinde Cinsiyete ve Sınıf Düzeyine Bağlı Bir Fark Var Mıdır?

Bu bölümde araştırmaya katılan bütün öğrencilerin “neden” tercihleri; önem sırasına, cinsiyet farkına ve sınıf düzeyine göre tercihleri ayrı ayrı ortaya konmuştur. Tablolar aşağıdaki gibidir.

Tablo 4-10:
8., 10. ve 11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Birinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine ve Sınıflarına Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Sınıf			Toplam
	Erkek	Kız	8.	10.	11.	
Coğrafi Konumu	28	7	8	8	8	35
Bizans'ın ve Balkanlar'ın Durumu	17	11	10	6	12	28
Anadolu'daki Faaliyetleri	11	9	4	10	8	20
İki Cephede Savaşmaması	9	6	8	10	1	15
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	53	48	42	25	19	101
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	24	27	14	18	28	51
Egemenliğin Paylaşılınmaması	5	5	1	3	8	10
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	2	4	3	1	2	6
Sürekli Ordunun Olması	17	7	9	10	6	24
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	8	2	1	9	8	10
Toplam	174	126	100	100	100	

Tablo-10 incelendiğinde 8., 10. ve 11. sınıf öğrencilerince Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişip büyük bir imparatorluk olmasının en önemli birinci sebebi olarak “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” (n=101) olduğu görülmüştür. Test sonuçları öğrencilerin neden seçimlerinde cinsiyetin ayırt edici bir özellik olmadığını ($X^2=16.280$; $sd=9$; $p=0.061$) ve sınıflarının da bu tercihte önemli bir fark oluşturmadığını da ayrıca göstermiştir.

Tablo incelendiğinde 10. sınıf öğrencilerinin ağırlıklı olarak (25/100) “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” nedenini tercih ederken, 11. sınıf öğrencileri ağırlıklı olarak (28/100) “Barışçı ve Adil Politika” nedenini tercih ettikleri görülürken 8. sınıf öğrencilerinin ağırlıklı olarak (42/100) “Devlet Adamlarının Başarılı Olması”nı birinci önemli neden olarak seçtikleri görülmektedir.

Tablo 4-11:
8., 10. ve 11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının İkinci Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine ve Sınıflarına Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Sınıf			Toplam
	Erkek	Kız	8.	10.	11.	
Coğrafi Konumu	14	9	7	8	8	23
Bizans'ın ve Balkanların Durumu	23	6	11	6	12	29
Anadolu'daki Faaliyetleri	20	8	10	10	8	28
İki Cephede Savaşmaması	9	7	5	10	1	16
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	44	18	18	25	19	62
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	22	38	14	18	28	60
Egemenliğin Paylaşılınmaması	10	7	6	3	8	17
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	3	7	7	1	2	10
Sürekli Ordunun Olması	14	23	21	10	6	24
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	15	3	1	9	8	18
Toplam	174	126	100	100	100	

Tablo 4-11 incelendiğinde 8., 10. ve 11. sınıf öğrencilerince Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir imparatorluk olmasının en önemli ikinci sebebi olarak “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” nedeni görülmüştür (n=62).

Ayrıca Kay-Kare testi sonuçları öğrencilerin cinsiyetin bu tercihte önemli bir fark oluşturduğunu ayrıca göstermiştir ($X^2=34.206$; $sd=9$; $p=0.00$). Sınıflarına bağlı olarak en önemli ikinci sebep tercihleri arasında farkın olduğu tablodan görülmüştür.

Tablo incelendiğinde 10. sınıf öğrencilerinin (25/100) ağırlıklı olarak “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” ve 11. sınıf öğrencilerinin (28/100) ağırlıklı olarak “Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi” ni ikinci önemli neden olarak tercih ettikleri görülürken 8. sınıf öğrencilerinin (21/100) ağırlıklı olarak “Sürekli Ordunun Olması” nı tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo-12:
8., 10. ve 11. Sınıf Öğrencilerinin Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının Üçüncü Sebebine Dair Tercihlerinin Cinsiyetlerine ve Sınıflarına Göre Frekansı ve Kay-Kare Testi Sonuçları

	Cinsiyet		Sınıf			Toplam
	Erkek	Kız	8.	10.	11.	
Coğrafi Konumu	14	9	9	7	7	23
Bizans'ın ve Balkanların Durumu	25	14	7	17	15	39
Anadolu'daki Faaliyetleri	20	16	10	14	12	36
İki Cephede Savaşmaması	11	11	9	6	7	22
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	23	15	15	11	12	38
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	26	15	12	16	13	41
Egemenliğin Paylaşılmaması	12	8	7	8	5	20
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	13	5	6	4	8	18
Sürekli Ordunun Olması	16	21	15	7	15	37
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	14	12	10	10	6	26
Toplam	176	124	100	100	100	

Tablo 4-12 incelendiğinde 8., 10. ve 11. sınıf öğrencilerince Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir imparatorluk olmasının en önemli üçüncü sebebi olarak “Barışçı ve adil politika izlenmesi” (n=41) nedenini tercih ettikleri görülmüştür.

Ayrıca Kay-Kare testi sonuçları öğrencilerin sınıflarına bağlı olarak en önemli üçüncü sebep tercihleri arasında fark göstermiştir. Tablo incelendiğinde, 10. sınıf öğrencilerinin (17/100) ağırlıklı olarak “Bizans'ın ve Balkanların Durumu” nedenini ve 11. sınıf öğrencilerinin (15/100) ağırlıklı olarak “Sürekli Ordunun Olması” ile “Bizans'ın ve Balkan'ların Durumu” nedenini üçüncü önemli neden olarak tercih ettikleri görülürken 8. sınıf öğrencilerinin (15/100) ağırlıklı olarak “Devlet Adamlarının Başarılı Olması”nı ve “Sürekli Ordunun Olması” nedenini

tercih ettikleri görülmektedir. Test sonuçları cinsiyetin bu tercihte önemli bir fark oluşturmadığını da ayrıca göstermiştir ($X^2=6.952$; $sd=9$; $p=0.642$).

Tablo 4-13:

Bütün Katılımcıların Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Gelişip Büyük Bir Devlet Olmasının En Önemli Sebepleri Üzerine Olan Sıralamaları

	1. önemli	2. önemli	3. önemli	Toplam
Coğrafi Konumu	35	23	23	81
Bizans'ın ve Balkanların Durumu	28	29	39	96
Anadolu'daki Faaliyetleri	20	28	36	84
İki Cephede Savaşmaması	15	16	22	53
Devlet Adamlarının Başarılı Olması	101	62	38	201
Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi	51	60	41	152
Egemenliğin Paylaşılınmaması	10	17	20	47
Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması	6	10	18	34
Sürekli Ordunun Olması	24	37	37	98
Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi	10	18	18	46
Toplam	300	300	300	

Genel olarak bakıldığında Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasında “Devlet adamlarının başarılı olması” ve “Barışçı ve adil politika izlenmesi” öğrencilerce en önemli iki sebep olarak gözükmektedir .

Verilerin istatistikî analizlerinden şu sonuçlar bulunmuştur:

8. sınıf öğrencilerince Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede gelişip büyük bir devlet olmasının sebepleri önem sırasına göre şunlardır:

1. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
2. Sürekli Ordunun Olması
3. Devlet Adamlarının Başarılı Olması ve Sürekli Ordunun Olması

10. sınıf öğrencilerince Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişip büyük bir imparatorluk olmasının sebepleri önem sırasına göre şunlardır:

1. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
2. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
3. Bizans'ın ve Balkan'ların Durumu

11. sınıf öğrencilerince Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişip büyük bir imparatorluk olmasının sebepleri önem sırasına göre şunlardır:

1. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
2. Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi
3. Bizans'ın ve Balkan'ların Durumu ve Sürekli Ordunun Olası

Tüm öğrencilerin tercihleri incelenildiğinde Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişip büyük bir imparatorluk olmasının sebepleri önem sırasına göre şunlardır:

1. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
2. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
3. Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi

Tüm sonuçlar özetlendiğinde Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişip büyük bir imparatorluk olmasında “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” ve “Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi” öğrencilerce en önemli iki sebep olarak gözükmektedir. Ayrıca 8. sınıf öğrencileri tercihlerinde 10. ve 11. sınıf öğrencilerinden farklı davranmışlardır.

Birinci alt probleme ilişkin veriler incelendiğinde, cinsiyetin, öğrencilerin tercihlerinde etkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Sınıf düzeylerine bakıldığında ise, nedensellik ilişkilerinin oluşturulmasında sınıf farkının olduğu yapılan araştırmanın sonucunda bulunmuştur.

4. 2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu çerçevesinde; tarihçiler nasıl bir tarihsel nedensellik ilişkisi kurmaktadır?

Bu bölümde değişik alanlarda uzmanlaşmış akademisyen tarihçilerin Osmanlı Devleti'ni kısa sürede gelişmesine dair oluşturdıkları nedensellik ilişkisine yer verilmiştir. Görüşü alınan akademisyen tarihçilerin alanları şunlardır: Türk Kültür Tarihi, Osmanlı Tarihi, Orta Asya Tarihi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Yakın Çağ Tarihi ve Tarih Eğitimi alanında uzman tarihçilerdir.

Türk Kültür Tarihinde uzmanlaşmış tarihçi görüşüne göre, Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişmesinin en önemli ilk üç nedeni şöyle gösterilmiştir:

1. Coğrafi Konum
2. Bizans'ın ve Balkanların Durumu
3. Devlet Adamlarının Başarılı Olması.

Orta Asya Tarihi konusunda uzmanlaşmış tarihçi görüşüne göre ilk üç neden şöyledir:

1. Coğrafi Konum
2. Bizans'ın ve Balkanların durumu
3. Devlet Adamlarının Başarılı Olması.

Burada görülüyor ki farklı alanlarda uzman iki tarihçi birebir aynı nedensellik ilişkisini kurmuştur.

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi alanında uzman tarihçinin neden sıralaması şu şekildedir:

1. Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi
2. Egemenliğin Paylaşılması
3. Sürekli Ordunun Olması.

Bu tarihçi de diğerler tarihçilerden tamamen ayrı bir nedensellik ilişkisi kurmuştur.

Yakınçağ Tarihinde uzman tarihçinin neden sıralaması şöyledir:

1. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
2. Barışçı ve Adil politika İzlenmesi
3. Gaza ve Cihad Anlayışının benimsenmesi.

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihinde uzmanlaşmış tarihçi ile *Yakınçağ Tarihinde* uzmanlaşmış tarihçi görüşü arasında önem sıralaması bazında benzerlik yoktur. Fakat her iki alan uzmanı da en önemli ilk üç tercih sıralamasında “ Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi” ne yer vermiştir. Bu durumda birbirlerinden farklı bir nedensellik ilişkisi oluşturmuşlardır.

Yakınçağ Tarihinde uzman tarihçi ile *Türk Kültür Tarihinde* ve *Orta Aya Tarihinde* uzman olan tarihçi görüşleri arasında da önem sıralaması bazında aynılık yoktur. Sadece en önemli ilk üç tercih arasında yer verilen “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” nedeni benzerlik göstermektedir.

Tarih eğitimi konusunda uzman tarihçinin neden sıralaması şöyledir:

1. Coğrafi Konum
2. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
3. Anadolu Selçuklu ve Memluk Devletlerinin Örnek Alınması.

Tarih eğitiminde uzman tarihçi görüşü, Orta Asya ve Türk Kültür Tarihinde uzman olan tarihçi ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Önem sıralamaları farklı olsa da ilk üç önemli tercih içinde “Coğrafi Konumu” ve “Devlet Adamlarının Başarılı Olması”nı tercih etmişlerdir. Bu uzman tarihçi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihinde uzman olan tarihçi ile tamamen farklı bir nedensellik ilişkisi kurmuştur. Kurdukları nedensellik ilişkisi hiçbir şekilde benzerlik göstermemektedir. Tarih Eğitiminde uzman tarihçi ile *Yakınçağ Tarihinde* uzman tarihçi görüşü arasında neden sıralaması bazında bir benzerlik yoktur. Sadece en önemli ilk üç neden sıralamasında “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” tercih edilmiştir.

Osmanlı Tarihinde uzman, üç tarihçi görüşü alınmıştır. Uzmanlardan bir tanesi en önemli ilk üç neden sıralamasının yapılmasının mümkün olamayacağını, her bir nedenin bir biriyle bağlantılı olduğunu belirtmiş ve neden sıralaması yapmamıştır. Diğer uzman tarihçilerin neden sıralaması şu şekildedir:

1. Coğrafi Konum
2. Barışçı ve Adil Politika
3. Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi.

Diğer bir tarihçi görüşü ise şöyledir:

1. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
2. Coğrafi Konum
3. Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi.

Aynı alanda uzman tarihçilerin Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelip büyük bir devlet olmasına ilişkin oluşturdıkları nedensellik ilişkisi büyük oranda benzerlik göstermektedir. Her ne kadar önem sıralamaları tamamen aynı olmasa da, gösterdikleri ilk üç önemli neden arasında iki nokta da aynılık vardır. Her iki tarihçide üçüncü önemli neden olarak “Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesini” tercih etmiştir.

Her iki tarihçi önem sıralamalarını farklı yapsa da ilk üç neden arasında “Coğrafi Konum” nedeni tercih edilmiştir. Aynı alan uzman olmaları sebebiyle bu iki tarihçi arasında görüş birliği vardır denebilir. Önem sıralaması bakımından iki görüşün aynı olmaması, iki tarihçinin kendi yorumlarının birbirininkinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü her ikisi de farklı insanlardır. Kendilerine düşünme kabiliyeti, değerler sistemi ve bilgi birikimi vardır.

Tarihçilerin tamamı ele alındığında tercih sıralamalarına göre en önemli ilk üç neden şöyledir:

1. Coğrafi Konum
2. Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi
3. Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi.

Farklı alanlarda uzman tarihçilerin Osmanlı Devleti'nin kısa sürede gelişmesine dair oluşturdıkları nedensellik ilişkisi yukarıda verilmiştir. Her bir tarihçinin kendine has nedensellik ilişkisi kurduğu görülmüştür. Tarihçiler birbirlerinden farklı nedenlere işaret etmişlerdir. Bu farklı nedensellik ilişkisinin kurulmasında, tarihçilerin bilgi, kültür ve değer sistemlerinin birbirinden farklı olmasının etkisi büyüktür.

İnsanlar birbirlerine benzer değer yargısı, bilgi birikimi ve kişilikler geliştirebilir. Bu benzerliklerin etkisini tarihçilerin kurdukları nedensellik ilişkisinde görebilmek mümkündür. Bu ilişki tarihçilerin tercih ve önem sıralamasına yansımış durumdadır. Hepsi tarih alanında uzmandır ve kurdukları nedensellik ilişkisi tam olarak birbirlerinininkiyle aynı olmasa da uzmanların tarihçi olmaları nedeniyle kimi tercihleri benzerlik göstermiştir.

Tarihte nedensellik ilişkisi kurmak yoruma bağlı ise, tarihçilerin, öğrencilerin ve öğretmenlerin birbirinden farklı nedensellik ilişkisi kurması olağandır.

4. 3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu çerçevesinde öğretmenlerin nedensellik anlayışı ile öğrencilerin nedensellik anlayışları birbirlerine benzer nitelikte midir? Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamının tercih sıralaması şöyledir:

1. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
2. Devlet Adamlarını Başarılı Olması
3. Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ve Tarih öğretmenlerinin oluşturduğu nedensellik ilişkisi ve nedenlerin önem sırası şöyledir:

1. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
2. Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi
3. Sürekli Ordunun Olması

Öğrenci ve öğretmenlerin nedensellik ilişkileri büyük oranda benzerlik göstermiştir. Birinci önem sıralamasında hem öğrenciler hem de öğretmenler aynı nedeni tercih etmişlerdir. İkinci ve üçüncü önem sıralaması farklılık göstermiştir. İlk üç önemli neden arasında “Devlet Adamlarının Başarılı Olması” ve “Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi” nedenleri her iki grup tarafından seçilmiştir. Fakat önem dereceleri farklıdır. Öğretmenler öğrencilerden farklı olarak, üçüncü tercihlerinde “Sürekli Ordunun Olması” nedenini tercih etmişlerdir.

Bu durumda öğrenciler, bu konuyla ilgili nedensellik ilişkisi kurarken birebir “öğretmenlerinden etkilenmemişlerdir” fakat benzerliklerin olduğu sonucuna ulaşılabilir. Çünkü, önem sıralamaları ve seçtikleri nedenler birbirinden farklıdır.

4. 4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Osmanlı Beyliği’nin Kuruluşu çerçevesinde öğretmenlerin nedensellik anlayışları ile tarihçilerin nedensellik anlayışları birbirine ne derecede benzemektedir?

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kurdukları nedensellik ilişkisi aşağıdaki gibidir.

1. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
2. Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi
3. Sürekli Ordunun Olması

Araştırmaya katılan uzman tarihçilerin nedensellik ilişkisi ise şöyledir:

1. Coğrafi Konum
2. Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi
3. Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi.

Her iki grubun nedensellik ilişkisi ve neden sıralamasına bakıldığında, önem derecesi bakımından her iki grubun, birinci önemli olarak gösterdikleri nedenler arasında farklılık vardır. Öğretmenlerin birinci tercihi “Devlet Adamlarının Başarılı Olması”, uzman tarihçilerin birinci nedeni ise “Coğrafi Konum” dur. Her iki grubun da ikinci önemli neden olarak gösterdiği “Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi”dir.

Sadece ikinci neden tercihleri aynıdır. Üçüncü neden tercihleri incelendiğinde iki grubun tercihlerinde farklılıkların olduğu görülmüştür. Öğretmenler “Sürekli Ordunun Olması”nı; tarihçiler ise “Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi”ni üçüncü neden tercihi olarak göstermişlerdir.

Bu sonuca bakarak, öğretmen ve tarihçilerin Osmanlı Devleti’nin kısa sürede gelişmesine etki eden nedenler sıralamalarında büyük bir benzerlik görülmemiştir. Bunun nedeni olarak, öğretmenlerin ve tarihçilerin bir birinden bağımsız olarak düşündüğünü, her iki grubun mensuplarının kendilerine has özelliklerinden kaynaklanan farklılıklarının, nedensellik ilişkilerini oluşturmalarında etkili olduğu sonucu çıkarılabilir.

4. 5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Osmanlı Beyliği’nin Kuruluşu çerçevesinde öğrencilerin nedensellik anlayışları ile tarihçilerin nedensellik anlayışları birbirine ne derecede benzemektedir?

Araştırmaya katılan **bütün öğrencilerin** kurdukları nedensellik ilişkisi şöyledir:

1. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
2. Devlet Adamlarının Başarılı Olması
3. Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi.

Uzman **tarihçilerin** nedensellik ilişkisi de şu şekildedir:

1. Coğrafi Konum
2. Barışçı ve Adil Politika İzlenmesi
3. Gaza ve Cihad Anlayışının Benimsenmesi

Yukarıdaki tablodan çıkan sonuca göre: öğrenciler ve tarihçilerin bu konuya dair oluşturdıkları nedensellik ilişkisi birbirine benzememektedir. Önem derecesine göre her iki grup da, ilk üç önemli neden içerisinde “Barışçı ve Adil Politika İzlenmesini” tercih etmişlerdir. Bunun dışında diğer önem dereceleri ve ilk üç önemli neden arasında her iki grubun ortak bir neden göstermediği görülmektedir.

Diğer gruplar arasında olduğu gibi, öğrenci-tarihçi grubu arasında nedensel ilişki kurma bakımından benzerliğe rastlanmamıştır. Yine grupların kendi özelliklerinden kaynaklanan farklılıklar, nedensellik ilişkisi kurma noktasında da karşımıza çıkmıştır.

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu çerçevesinde; öğrenci, tarih öğretmeni ve tarihçilerin, tarihte nedensellik anlayışlarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Nedensellik ilişkisi oluştururken, cinsiyet, yaş ve meslek farklılıklarının, bireyler üzerinde ne derece etkili olduğu araştırılmıştır.

Çalışmada “betimleyici araştırma” yöntemi kullanılmıştır. Veriler hem nitel hem de nicel yöntemlerle elde edilmiştir. Sınırlandırılmış evren kullanılan bu çalışmada, nicel ve nitel yöntemin örneklemi 300 kişi oluşturmaktadır. Farklı yöntem için farklı öğrenci grubu oluşturulmamıştır. Her iki yöntemde aynı gruba uygulanmıştır. Öğretmenlere ve akademisyen tarihçilere de öğrencilere uygulanan araştırma uygulanmıştır. Araştırmaya farklı alanlarda uzman 9 tarihçi katılmıştır. Okullardaki bütün tarih ve sosyal bilgiler öğretmenleri araştırmaya dahil edilmemiştir. Sadece araştırmaya katılan sınıfların tarih ve sosyal bilgiler öğretmenleri araştırmaya tabi tutulmuştur.

Araştırmanın sonuçlarına göre;

- ✓ Öğrencilerin, nedensellik anlayışlarının şekillenmesinde, cinsiyetin bir önem taşımadığı anlaşılmıştır. Her sınıf düzeyinin ilk üç neden sıralaması incelenmiş ve bu sonuca varılmıştır. Bütün öğrencilerin neden tercihi sıralamasında sadece, ikinci neden seçiminde cinsiyete bağlı bir farka rastlanmıştır ($X^2=37.206$; $sd=9$; $p=0.00$).
- ✓ Öğretmenler ve öğrencilerin nedensellik ilişkileri incelenmiş, her iki grubunda birbirine benzer nedensellik ilişkisi kurduğu görülmüştür.
- ✓ Uzman tarihçilerin nedensellik anlayışları incelenmiş ve her bir tarihçinin kendine has nedensellik ilişkisi kurduğu görülmüştür. Bazı noktalarda, tarihçiler

birbirleriyle benzer nitelikte, nedensellik anlayışı geliştirmelerine rağmen, tam anlamıyla benzer nedensellik ilişkisi kurmuştur çıkarımına varamayız.

✓ şretmenler ve tarihçilerin, tarihçiler ve öğrencilerin nedensellik anlayışları farklılık göstermiştir. Bu fark, her bir grubun kendine has özelliklerinden (yaş, eğitim ve bilgi düzeyi, evre) kaynaklanmıştır.

✓ Araştırmanın sonucu, bilişsel gelişim kuramları ve Piaget'in nedensellik gelişimi kuramı ile uyumlu bulunmuştur. 8. sınıf, 10. sınıf ve 11. sınıf ğrencilerinin kurdukları nedensellik ilişkileri sınıf düzeyleri ile paralellik gösterir niteliktedir. 8. sınıf öğrencileri, simgesel ve karmaşık düşünme becerisi gerektirmeyen nedenler üzerinde durmuşlar ve açıklamalarını basitçe yapmışlardır. 10. ve 11. sınıf ğrencilerinin kurdukları nedensellik ilişkisi ise bir biriyle aynı nitelikte değildir. Fakat benzer özellikler taşımaktadır. Bu benzerlikler dili kullanma yeteneklerinde ve neden seçimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

✓ Araştırmanın nitel verileri nicel verilerle uyumludur. Öğrencilerin nedenleri açıklamalarındaki dil ve düşünce kabiliyetleri belirgin şekilde farklılık göstermiştir. Bireylerin bilişsel gelişim dönemlerinde ilerledikçe dili kullanma yeteneklerinin geliştiği bilim adamlarınca ispat edilmiştir (Erden ve Akman, 2003: 76). Yapılan araştırma sonucu da bu bilgiyi doğrular niteliktedir.

✓ 8. sınıf öğrencileri “neden?” sorusuna karşılık, fikirlerini iyi aılayamamışlardır. Genel bir şekilde cevap vermişlerdir. Öğrenciler, açıklamalarında “nemli olduğu için önemlidir” çıkarımını yaparak, düşüncelerini detaylaştıramamış ve iyi ifade edememişlerdir. Vygotsky'nin (1990: 126) de belirttiği gibi; öğrencilerin tarihi olayları ve kavramları doğru şekilde ifade edebilmeleri dil gelişim düzeyine bağlıdır.

✓ 10. ve 11. sınıf öğrencileri, seçtikleri nedenleri açıklarken, karmaşık düşünme becerilerini kullanmış (soyutlama yapabilme, tersine çevirebilme, öteleme, analiz

vb.) ve düşüncelerini doğru ifade etmiştir. Her iki grubun öğrencileri arasında dili kullanma ve düşünceyi ifade etme bakımından benzer yönler de vardır farklı yönler de. Bu farklılık ve benzerlik bireylerin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Ama genel olarak 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin nedensellik ilişkilerini açıklamaları bakımından göze çarpan bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu da, yaşlarının ve zihinsel gelişim düzeylerinin bir birine yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, Piaget'nin zihinsel gelişim kuramında ortaya koyduğu, 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin aynı bilişsel gelişim düzeyinde yani soyut işlemler döneminde olmalarından kaynaklanmaktadır.

Öneriler

Bu bölümde araştırma bulgularına dayalı olarak, aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

1. İlköğretim 8. sınıfların, çok boyutlu düşünebilme kabiliyetlerinin tam olarak gelişmemiş olması nedeniyle, öğretmenlerin öğrencilerinin zihinsel faaliyetlerini geliştirici etkinliklere ağırlık vererek, onlara eleştirel düşünebilme, analiz, sentez ve öteleme yapabilme yeteneklerinin kazandırılmasına yardımcı olabilirler. Böylelikle öğrencilerin, düşünme ve düşündüğünü ifade edebilme yeteneği de geliştirilmiş olacaktır.

2. Öğrencilerinin, zihinsel gelişim düzeyleri ve ifade yetenekleri gözönüne alınarak öğrencilerin, anlayabileceği şekilde, nedenler öğrencilere sunulabilir. Sınıf içinde, öğretmenler öğrencilere devamlı olarak “neden” sorusunu sorarak, öğrencilerdeki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesine ve ifade etme kabiliyetlerinin geliştirilmesine yardımcı olabilirler.

3. Ders kitaplarının öğrenci merkezli eğitim yöntemini ve öğrencilerin zihin gelişim özelliklerini gözeterek uzmanlar tarafından yeniden hazırlanması önerilebilir

4. Öğrencilerin, öğretmenlerin nedensellik ilişkisinden etkilendikleri dikkate alınırsa, ezberleme usulü ile değil de, öğrencinin kendi nedensellik ilişkisini kurmasını sağlayacak, öğrenciyi merkeze alan, öğretim yöntem ve tekniklerinin öğretmen tarafından uygulanması önerilebilir.

5. Nedensellik kavramı ve becerileri ile ilgili, diğer tarihi konular kapsamında da ele alınabilir.

6. Benzer araştırmalar okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademesindeki bütün öğrencilere yapılabilir.

7. Nedensellik kavramı ve becerileri diğer dersler için de araştırma konusu edilebilir.

KAYNAKLAR

- ACUN, F. (2006). Tarihte Objektiflik Tartışması. **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**. Ankara: Kadim Yayıncılık. Sayı: 7
- ARDA, B. (1997). **Tarihte Nedensellik ve Tıp Tarihi**. İstanbul: Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2-3.
- ARI, R. (2003). **Gelişim ve Öğrenme**. Konya: Atlas Kitabevi .
- ASHBY, R., LEE, P. and DICKINSON, A. (1997). How Children Explain The “Why” Of History .Teaching History İn A Changing World. Social Education.
- ATA, B. (2006). Üniversite Öncesi Okul Tarih Öğretiminde Siyasi Tarihin Yeri. Prof. Dr. Oral Sander’in Anısına, **Türkiye’de Siyasi Tarihin Gelişimi ve Sorunları Sempozyumu**, 18 Ekim 2005.
- (2002). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Tarih Öğretimi. **Türk Kültürü**. Ankara: Türk Kültürü’nün Araştırma Enstitüsü. Sayı: 450
- AKYILDIZ, R. ve DURMUŞ, H. (2006). **İlköğretim Ders Kitabı Sosyal Bilgiler 7**. Ankara: Yeni Çizgi Yayınları.
- AKYOL, A. K. (2005). Bilişsel Gelişim. **Gelişim ve Öğrenme**. Ulusoy. A. (ed.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- AYDIN, A. (2004). **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**. Ankara: Tekağaç Eylül Yayınevi. 5. Baskı.
- BACANLI, H. (2003). **Gelişim ve Öğrenme**. Ankara: Nobel Yayınevi. 5. Baskı.

BARUTCA, E. M. (2000). Tarih Yazımında Nesnellik ve Nedensellik İlişkisi Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe (Sistematik Felsefe ve Mantık) Anabilim Dalı.

BAŞARAN, A. ve Diğerleri. (2005). **Liseler için Osmanlı Tarihi**. İstanbul: İhlas Gazetecilik

BİNBAŞIOĞLU, C. (1990). **Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Kadioğlu Matbaası.

BİRGÜL, M. (2003). İbn Rüşd’de Nedensellik. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı

BRAVO, H. (1999). Tarihte Neden- Etki Bağlantısı ve R. G. Collingwood. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2005). **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı** (5. Baskı). Ankara: Pegema Yayıncılık.

CARR, E. H. (1987). **Tarih Nedir?** Ankara: İletişim Yayınları. 2. Baskı

CARRETERO, M. (1997). **Explaining Historical Events**. International Journal of Educational Research. Vol.27. no:3

CAZGIR, V. ve Diğerleri. (2005). **Tarih Lise 2**. Ankara: İmaj Basımevi. MEB. Yayınları.

CHARLES, C. M. (2003). **Öğretmenler İçin Piaget İlkeleri**. Çeviren: Gülten Ülgen. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

CIARDIELLO, A. V. (2002). Helping Adolscents Understand Cause/Effect Text Structure İn Social Studies. **Social Studies**. Volume: 93

COLLINGWOOD, R., G. (1990). **Tarih Tasarımı**. Çeviren: Kurtuluş Dinçer. İstanbul: Ara Yayıncılık

ÇAKSU, A. (2002). İbn Haldun ve Hegel’de Tarihte Nedensellik: Aristo Mirasını Yeniden Değerlendirmek.: **Divan İlmi Araştırmalar Dergisi**. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Sayı 12

ÇETİN, N. ve Diğerleri. (2005). **Genel Türk Tarihi Liseler İçin**. Ankara: Evos Basımevi. MEB Yayınları. 1. Baskı

ÇUBUKÇU, A. (1998). **Mantık ve Diyalektik**. İstanbul: Evrensel Basım

DÖNMEZ, C. , ORUÇ, Ş. (2006), **II. Meşrutiyet Dönemi Tarih Öğretimi**, Ankara Gazi Kitapevi

ERDEN, M. ve AKMAN Yasemin. (1997). **Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Arkadaş Yayınevi. 5. Baskı.

------(2003). **Gelişim ve Öğrenme**. Ankara: Arkadaş Yayınevi. 12. Baskı.

FAY, B. (2005). **Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi**. Çeviren: İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.

GANDER, M. J. and H. W. GARDINER. (2004). **Çocuk ve Ergen Gelişimi**. Yayına Hazırlayan: Bekir Onur, Ankara: İmge Kitabevi.

GIBBONS, H. A. (1998). **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**. Ankara: 21.yy Yayınevi. 1. Baskı

GÖNEN, Z. (2002). Atatürk'ün Tarih Anlayışı. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt. 18. Sayı: 52. Ankara.

GÜNDOĞDU, H. (2005). Bilişsel Gelişim. **Gelişim ve Öğrenme**. Ersanlı, K. ve Uzman, E. (Ed.). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

GÜRSAKAL, N. (1986). Operasyonel Bir Kavram Olarak Nedensellik ve Bu Kavrama Dayandırılan Bir Uygulama. **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt:7 Sayı:138

HANÇERLİOĞLU, O. (1979). **Felsefe Sözlüğü**. İstanbul: Remzi Kitabevi

İŞİĞİÇOK, E. (1993). Değişkenler Arasındaki İlişkilerin Araştırılmasında Nedensellik Testleri ve Bir Uygulama Denemesi. Yayınlanmamı Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İNALCIK, H. (2005). **Osmanlı imparatorluğunun Klasik Çağı (1300–1600)**. Çeviren: Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 6. Baskı.

KARA, K. (2002-2003). **Lise Tarih 2**. İstanbul: Önde Yayıncılık. MEB. Yayınları

KÖPRÜLÜ, F. (1991). **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 4. Baskı

KÜÇÜKKARAGÖZ, H. (2006). Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi. **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**. Yeşilyaprak, B. (Ed.)Ankara: PegemA Yayıncılık.

KÜTÜKOĞLU, M. S. (1997). **Tarih Araştırmalarında Usûl**. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

LECOURT, D. (2006). **Bilim Felsefesi**. Çeviren: Işık Ergüden, Ankara: Dost Kitapevi.

MADEM, M. (2005). **Tarih Lise 1**. İstanbul: Devlet Kitapları Müdürlüğü. MEB. Yayınları.

MEMİŞ, E. (1989). **Tarih Metodolojisi**. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

ÖZÇINAR, Ş. (1997). Bilimde Nedensellik İlkesi: Nedensellik İlkesi Açısından Olgucu Felsefe Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı.

ÖZEL, O. ve ÖZ, M. (2005). **Söğüt'ten İstanbul'a**. Ankara: İmge Kitapevi. 2.Baskı

ÖZLEM, D. (2003). **Bilim Felsefesi “Ders Notları”**. İstanbul: İnkılâp Kitapevi

ÖZTÜRK, M. (1999). **Tarih Felsefesi**. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

PİAGET, J. (2004). **Çocukta Zihinsel Gelişim**. Çeviren: Hüsnü Portakal. İstanbul: Cem Yayınevi.

----- (2007). **Çocukta Karar Verme ve Akıl Yürütme**. Çeviren: Sabri Esat Siyavuşlugil, Günümüz Türkçesi: Yusuf Turan Günaydın. Ankara: Palme Yayınları.

ROUSSEAU, J. J. (1967). **Emile**. (Dördüncü Kitap). İstanbul: Muallimler Birliği Cemiyeti.

SAFRAN, M. ve ATA, B. (2003). Öğrencilerin Tarih Metinlerinden Anlam Çıkarmalarına Yönelik Araştırmalara Bir Bakış. **Konu Alanı Ders Kitabı**

İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler. Cemalettin Şahin (Ed.). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

ŞAHİN, C. ve Diğerleri. (2000). **İlköğretim Sosyal Bilgiler 6.** İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi

ŞENÜNVER, G. Ve Diğerleri. (2005). **İlköğretim Ders Kitabı Sosyal Bilgiler 6.** İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

TAY, B. (2007). Sosyal Bilgiler Öğretimi Kapsamında İlköğretim Öğrencilerinde Nedensellik Kavramının Gelişimi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ana Bilim Dalı.

TEKELİ, İ. (1998). **Tarih Yazımı Üzerine Yeniden Düşünmek.** Ankara: Dost Kitapevi.

TOGAN, A. Z. V. (1985). **Tarihte Usûl.** İstanbul: Enderun Kitapevi.

TOSH, J. (1997). **Tarih Peşinde.** İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları: 43.

UZUNÇARŞILI, İ., H. (1938). Yeni Türk Tarihinde Vesikacılık. **Belleten** Cilt.2. Sayı: 7-8. Ankara.

----- (1998). **Osmanlı Tarihi.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi. 7. Baskı. Cilt: 1.

ÜLKEN, Z. (1967). **İslam Felsefesi: Kaynakları ve Tesirleri.** Ankara: Selçuk Yayınları. 2. Baskı.

VYGOTSKY, L. S. (1998). **Dil ve Düşünce.** Çeviren: S. Koray. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

YAZGAN, B. ve diğerkleri. (2004). **Gelişim Psikolojisi**. Adana: Nobel Kitabevi

YAPICI, Ş. ve YAPICI, M. (2005). **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**. Ankara: Anı Yayıncılık.

YILDIRIM, C. (1979). **Bilim Felsefesi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

WOODCOCK, James. (2005). Does The Linguistic Release The Conceptual?
Teaching History. The Historical Association

EKLER

EK 1: ARAŞTIRMA İÇİN ALINAN İZİN YAZISI

EK 2: UYGULANAN NEDENSELLİK FORMU